

DEN LÄKTA STADEN

- OM PLATSSPECIFIK FÖRTÄTNING AV MILJONPROGRAMMETS BOSTADSOMRÅDEN

ZARA PERSSON

Självständigt arbete • 30 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Landskapsarkitektprogrammet

Alnarp 2022

Den läkta staden

- Om platsspecifik förtätning av miljonprogrammets bostadsområden

The Healed City

- About site-specific densification of the Million Homes programme's residential areas

Zara Persson

Handledare: Maria Kylin, SLU, Universitetslektor vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Caroline Dahl, SLU, Universitetslektor vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr. examinator: Marie Andersson, SLU, Universitetsadjunkt vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Master Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0846

Program/utbildning: Landskapsarkitekturprogrammet

Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2022

Omslagsbild: Zara Persson

Nyckelord: Förtätning, miljonprogrammet, Almgården, landskapsarkitektens arbetsmetod, stadsplanering, hållbarhet, modernism, funktionell täthet, funktionsblandning, exploateringstal, landskapsanpassning, platsspecifik gestaltning.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakultet för landskapsarkitektur, trädgårdar och växtproduktion
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Förord

Med mitt examensarbete vill jag i första hand använda den arbetsmetod som vi praktiserat i utbildningens projektkurser. Jag ville sätta mig in i ett aktuellt ämne och undersöka detta med hjälp av den kunskap, redskap och den litteratur som vi blivit introducerade för under utbildningens gång. Att undersöka förtätning av miljonprogramsområden gav mig möjlighet att fördjupa mina kunskaper om både hållbar stadsutveckling, arkitekturhistoria och arkitektens arbetsprocess. Detta har gett mig viktiga insikter som jag tar med mig ut i arbetslivet.

Jag vill tacka min handledare Maria Kylin som har väglett mig rätt och som introducerade mig för Jadwiga Krupinskas bok Att skapa det tänkta, som varit till stor hjälp när processen känts svår och som jag kommer bära med mig länge.

Jag vill även tacka mina klasskamrater Agnes, Maria och Tintin som varit outhärliga diskussionspartners som satt guldkant på mina fem år på SLU.

Sammanfattning

Detta examensarbete handlar om förtätning av miljonprogramsområdet Almgården i Malmö. Det syftar till att pröva och reflektera över dagens förtätningsideal i förhållande till de stadsplaneringsideal som var rådande under miljonprogrammet.

Idag, precis som då, står vi inför utmaningar med ökad bostadslöshet och stora renoveringsbehov i det befintliga bostadsbeståndet. Under miljonprogrammet löste man detta genom att exploatera storskaliga bostadsområden i stadens periferi medan vi idag vill minska stadsutglesningen och bevara jordbruks- och naturmark. Malmö stad har som uttalat mål att växa innanför yttre ringvägen för att motverka stadsutglesning och ”läka” staden genom att bygga bort fysiska och mentala barriärer.

Förtätningen som stadsbyggnadsideal riskerar att leda till mörkare, trängre och mindre gröna städer när husen placeras tätare och blir högre. Stadsgrönska medför oumbärliga ekosystemtjänster som gynnar hållbar urban utveckling och skapar attraktiva och hälsosamma städer. Hållbar täthet är ett begrepp som UN-Habitat myntat och syftar till att effektivisera markanvändningen för att motverka stadsutglesning. Detta bidrar till minskade transportbehov och skapar bättre underlag för samhällsservice och offentliga stadsmiljöer.

Landskapsarkitektens arbetsmetod används i examensarbetet för att analysera området och testa mig fram till förslag på hur Almgården kan förtätas. Metoden handlar om att ta sig an ett aktuellt och komplext ämne och självständigt sammanfatta detta i syfte att komma fram till en ny tolkning som löses i form av gestaltungsförslag. Processen att komma fram till gestaltningen är en viktig del av detta examensarbete och presenteras löpande.

Resultatet visar att lyckad förtätning av miljonprogramsområden ska vara landskapsanpassad och ha bostadsnära integrerad grönska. Bristen på landskapsanpassning och bevarande av befintlig natur vid miljonprogrammets uppförande är ett problem som blivit hårt kritiserat. För att vara långsiktigt hållbar bör förtätningen vara platsspecifik och främja mobilitet, trygghet och grönska. Svårämbara aspekter av förtätning som social och ekologisk hållbarhet bör spela lika stor roll som mätbara värden. Landskapsarkitektens arbetsmetod kan bidra till att lyfta betydelsen av svårämbara värden och skapa visioner och målbilder för gestaltningen som helhet och sätta projektet i en kontext där landskap, kulturhistoria, ekologi, estetik och levnadsförhållanden får stå i centrum.

Abstract

The subject of this thesis is the planned densification of the area Almgården in Malmö which was built in the 1960s. It aims to test and reflect on today's densification ideals in relation to the ideals that prevailed during the million homes programme in Sweden.

Today, just like then, we face challenges with increased housing shortage and need for renovation in the existing housing stock. During the million homes programme, this was solved by exploiting large-scale residential areas on the outskirts of the city, while today we want to reduce urban sprawl and preserve agricultural and natural land. The city of Malmö aims to grow within the highway that surrounds the city to counteract urban sprawl and “heal” the city by removing physical and mental barriers.

Densification as an urban planning ideal risks leading to darker, narrower and cities that lack urban green environments as the houses are placed more densely and become taller. Urban greenery entails indispensable ecosystem services that promote sustainable urban development and create attractive and healthy cities. Sustainable density is a concept used by UN-Habitat that aims for efficient land use to counteract urban sprawl. This helps to reduce the need of transport and create a better basis for community service and public urban environments.

The landscape architect's working method is used in this project to analyze the area and to come up with proposals for the densification of Almgården. The method enables taking on a current and complex subject and independently summarizing this in order to present a new interpretation that is solved in a design proposal. The process of designing is an important part of this thesis and is presented as a design diary.

The results show that successful densification of this million homes programme-areas must be adapted to the existing landscape and the greenery should be integrated in the residential area. The lack of landscape adaptation and conservation of the existing nature in the construction of the million homes programme is a problem that has been heavily criticized. In order to be long-term sustainable, densification should be site-specific and promote mobility, security and greenery. Difficult-to-measure aspects of densification such as social and ecological sustainability should play as important a role as measurable values. The landscape architect's working method can help to highlight the importance of difficult-to-measure values and create visions for the design as a whole and puts the project in a context where landscape, cultural history, ecology, aesthetics and living conditions are crucial.

Innehållsförteckning

Inledning	6	Diskussion	46
Introduktion	6	Gestaltningförslaget	46
Syfte & mål	7	Metoddiskussion	47
Problemformulering	7	Processreflektion	48
Frågeställning	7		
Metod	7	Referenser	50
		Figurförteckning	52
Kort platsbeskrivning	10		
		Bilagor	53
Kunskapsöversikt	11	Bilaga 1 - Serial Vision i Almgården	53
Det moderna stadsbyggnadsidealet	11	Bilaga 2 - Almgården idag	54
Miljonprogrammet	16	Bilaga 3 - Malmö stads förtätningsplan	54
Den täta staden	20	Bilaga 4 - Bostadsgårdens funktioner	55
		Bilaga 5 - Stråk och vägar	55
Fallstudie - Almgården	31		
Områdesanalys	31		
Gestaltningförslag	38		

Inledning

Introduktion

Hur vi bygger stad är starkt präglat av rådande ideal och politiska prioriteringar. Idag är klimatförändringar en viktig aspekt och hållbarhet präglar stadsbyggandet i stor utsträckning. Minskad stadsutglesning och bevarande av jordbruks- och naturmark är viktiga hållbarhetsmål som är tänkta att lösas genom förtätning inom befintliga bostadsområden.

En övergripande prioritering är att Malmö främst ska växa inåt, innanför Yttre Ringvägen. Staden kan därmed få en rumslig organisation som främjar möten mellan människor, som bidrar till att minska Malmös miljöbelastning och som ökar attraktiviteten. Att i huvudsak växa inåt är en robust strategi eftersom byggandet kan anpassas efter behoven, det vill säga produktionen kan minska eller avstanna utan komplikationer. En stad som breder ut sig riskerar att stå halvbyggd om förutsättningarna skulle förändras. Att växa inåt minskar behovet av att ta jordbruksmark – en av kommunens viktigaste naturresurser – i anspråk (Malmö 2018, s. 14).

Samtidigt har vi de senaste åren värderat den urbana utemiljöns betydelse högre, eftersom covid-epidemin medfört ökat umgänge utomhus. Vi har också behövt undvika trängsel för att minimera risk för smitta. Mycket tyder på att vi kommer leva med pandemins effekter lång tid framöver och det är lätt att tro att våra utemiljöer kommer bli allt viktigare som arenor för umgänge, motion och rekreation.

I ett inslag på SVT förutspår Björn Ekelund, arkitekt och lärare på Luleå Universitet, att vi i framtiden kommer behöva strukturera staden på ett nytt sätt för att tillgodose behovet av bostadsnära utemiljö och ljusinsläpp i lägenheten när hemarbete bli vanligare (SVT, 2022).

De flesta städer i Sverige består av blandad bebyggelse från olika tidsepoker och sedan urbaniseringen på allvar tog fart i mitten av 1800-talet har olika ideal, förutsättningar och behov styrt stadsbyggandet. Redan under slutet av 1800-talet behövde städerna förtätas och byggas om för att skapa nya bostäder och möta dåtidens urbanisering (Ahlberger, 2001).

Stadsbyggandets form är en representation av sin tid och prioriteringar avspeglas i gestaltningen. En stark tendens under 1960- och 70-talen var att staden byggdes på mark som tidigare inte varit exploaterad, det ansågs rationellt och möjliggjorde helt nya moderna bostadsområden. I Malmö byggdes många nya områden på jordbruksmark, separerade

från övrig stadsbebyggelse genom väl tilltagna trafikleder. Detta ledde till städer som växte till ytan, vilket vi idag försöker åtgärda med förtätning.

Genom kompletteringar med nya bostadsområden intill befintlig bebyggelse framför allt i kollektivtrafikhöga lägen är målet enligt Malmö stads översiktsplan att staden ska växa innanför yttre ringvägen och förtättningsprojekt ska ”läka” staden genom att fysiska och mentala barriärer byggs bort (Malmö 2018, s. 34). Denna förtätning ska bland annat förläggas i de bostadsområden med flerfamiljshus som uppfördes under miljonprogramsåren 1965-1974 och kommunen menar att det ska bidra till att bättre integrera dessa till centrumbebyggelsen.

En viktig anledning till att just miljonprogramsområden är föremål för förtätning är att den rumsliga strukturen i dessa områden ofta bygger på storskalighet. Såväl huskroppar som utrymmet mellan dem, är stora för att dåtidens ideal förespråkade det ljusa och öppna. Detta var även ett rationellt sätt att bygga, avstånden mellan husen avgjordes ofta av lyftkranens räckvidd (Ahlberger, 2001). De stora fria ytorna i miljonprogramsområdena anses attraktiva för förtätning och ett av dessa miljonprogramsområden som är planerat att förtätas är Almgården i östra Malmö.

Figur 1. Snabbskiss som visar Almgårdens tio våningshus och tv-torn.

Syfte & mål

Arbetets syfte är att pröva och reflektera över den planerade förtätningen av befintliga miljonprogramsområden och undersöka hur landskapsarkitektens arbetsmetod kan tillämpas för att hitta platsspecifika lösningar som utgår från vad förtätningen kan tillföra området.

Målet är att föreslå förtätningsåtgärder i Almgården i Malmö som tillför förbättringar i utemiljön och som löser problem i områdets nuvarande gestaltning.

Problemformulering

Problemet som detta arbete vill belysa är relationen mellan bebyggelseförtätning och minskade gröna offentliga utrymmen i staden.

Idag är hållbart byggande och förtätning ofta synonymt med varandra. Samtidigt förekommer det nybyggda bostadshus och ny-exploaterade bostadsområden, som i fråga om täthet och skala skiljer sig mycket från den befintliga och omkringliggande bebyggelsen. I Malmö finns en rad redan genomförda förtätningsprojekt som skiljer ut sig från sitt sammanhang och på senare år har husen höjd och placering medfört nya typer av stadsrum som både är mörkare, trängre och där viktig grönska inte får plats.

Frågeställning

1. Varför och i vilket sammanhang byggdes miljonprogrammet?
2. Vad kan förtätning innebära och betyda i olika sammanhang?
3. På vilket sätt kan förtätning av Almgården gestaltas och struktureras för att utveckla och behålla befintliga kvaliteter i utemiljön, samtidigt som exploateringstalet höjs?
4. Hur kan landskapsarkitektens arbetsmetod användas när ett område ska förtätas?

Metod

Landskapsarkitektens arbetsmetod

Den övergripande metoden är landskapsarkitektens arbetsmetod. Genom att syntetisera olika aspekter till en helhet syftar metoden till att testa mig fram till ett gestaltningsförslag som är välgrundat och platsspecifikt. I boken ”Att skapa det tänkta” beskriver Jadwiga Krupinska (2016) arkitektens arbetsmetod som:

[...] att självständigt sammanfatta en komplex situation i syfte att nytolka ett problem och trots osäkerheter finna övertygande lösningar i form av förslag till nya byggnader och anläggningar (Krupinska, 2016).

Landskapsarkitektur är en syntes och under arbetet har skissande, platsbesök och kunskapsinhämtning skett parallellt sedan start.

Teoretisk kunskap är inte målet utan ett av många redskap som används för att skapa en väl underbyggd och genomförbar gestaltning (Krupinska, 2017).

En viktig del av landskapsarkitektutbildningen är att bygga upp och underhålla en bred kunskapsgrund. Därför genomgår vi studenter olika kurser inom olika kunskapsområden som kan vara av vikt för framtida gestaltningsprojekt (Swaffield & Demings, 2012). Denna kunskapsgrund har tillsammans med ny kunskap som inhämtats genom litteraturstudien utgjort grunden i gestaltningsarbetet. Utgångspunkten för mitt ämnesval var att tillämpa den samlade kunskap jag fått under utbildningen tillsammans med erfarenheter och analysmetoder från utbildningens olika kurser för att nå resultat i form av gestaltningsförslag.

Första steget i denna process var att bestämma en plats att utgå ifrån och att formulera ett problem att lösa. Krupinska (2016) beskriver problemformuleringen som avgörande för designarbetets resultat. Problemformuleringen ändras med projektet och pendlar i detaljeringsnivå. Designproblem är multidimensionella och olika lösningar kan tjäna olika syften. Det finns inte ett rätt svar på hur förtätningen kan gestaltas, men det finns bättre och sämre lösningar som prioriterar olika aspekter och som syftar till att lösa olika problem (Krupinska, 2016). I mitt fall har det handlat om att hitta förtätningsslösningar som kan bidra till att ”läka” staden eftersom detta är ett uttalat mål för kommunen. Att undersöka vilka problem i den nuvarande gestaltningen som kan lösas genom förtätning har därför varit en viktig del av undersökningen. Almgården valdes som undersökningsområde eftersom förtätningen av området varit omdebatterat i media och Malmö stad presenterade under hösten 2021 ett planprogram för förtätningen (se Bilaga 3).

Subjektiviteten är en inbyggd del av gestaltningsprocessen och genomsyrar alla val och prioriteringar (Krupinska, 2016). De aspekter som undersöks i arbetet är de som jag bedömt viktiga för att vägleda och inspirera i gestaltningsarbetet. En annan student hade utifrån sin subjektiva bedömning valt att undersöka andra aspekter som hade lett fram till en annan gestaltning. Krupinska (2016) skriver att:

[...] design är inte vetenskap eftersom inte bara objektiva värden utan också subjektiva värderingar och fantasi spelar in (Krupinska, 2016).

Simon Swaffield och Elen Demings (2012) har gjort en sammanställning av forskning inom landskapsarkitektur och kommit fram till nio strategier som mer eller mindre ofta används inom landskapsarkitekturforskning (se figur 2). De poängterar i texten att det ofta handlar om en kombination av strategier som används. I mitt projekt har jag på olika sätt och i varierande utsträckning använt följande strategier:

Description eller beskrivande forskningsstrategier handlar om att producera kunskap genom observation och fysisk närvaro på en plats. I min undersökning har jag varit på plats i Almgården och utfört en rad analyser som legat till grund för mitt gestaltningsarbete och som ökat förståelsen av sambandet mellan gestaltning och användning. Som exempel har jag observerat rörelsestråk (Bilaga 5) och rumsligheter, uppdelning av offentliga-, gemensamma- och privata platser, promenerat och skissat, kartlagt entréer och utfört Serial Vision-vandring baserad på Gordon Cullens (1961) förlaga i boken “The Concise Townscape” (se Bilaga 1).

Interpretation eller tolkning som forskningsstrategi syftar till att förstå innebörden av ett fenomen i sitt sammanhang (Swaffield & Demings, 2012). I mitt arbete har jag lagt stor vikt vid att förstå varför miljonprogrammet ser ut som det gör och undersökt det modernistiska stadsbyggnadsidealet och hur det har förändrats över tid. En viktig uppgift för landskapsarkitekter är att läsa av landskapet och beskriva hur platsen har varit och hur den är för att komma fram till hur den kan bli. Det har också skett i relationen mellan litteraturen och platsen där jag har tolka litteraturen i mitt platsspecifika sammanhang.

Design Projection eller gestaltning som forskningsmetod syftar till att använda kreativa processer för att komma fram till möjliga lösningar på ett problem. Enligt textförfattarna är denna typ av strategi den mest kontroversiella eftersom det är omtvistat hur väl denna strategi uppfyller forskningskriterier. Strategin är subjektiv eftersom framtagandet av ett gestaltningsförslag bygger på individuell kreativitet, fantasi och insikt (Swaffield & Demings, 2012). I mitt arbete har gestaltningen varit den viktigaste strategin för att komma fram till ett resultat. Detta har gett mig möjlighet att kontextualisera den litteratur jag läst och använda den för min platsspecifika gestaltning. I texten beskriver Swaffield & Demings (2012) gestaltning som forskningsstrategi som en form av fallstudie.

	Inductive	Reflexive	Deductiv
Objective	Description	Modelling	Experimentation
Constructive	Classification	Interpretation	Evaluation & Diagnosis
Subjective	Engaged Action	Design Projection	Logical Systems

Figur 2. Olika forskningsstrategier inom landskapsarkitekturforskning. (Swaffield & Demings, 2012, s. 37)
 Markerade strategier har använts i detta arbete.

Disposition

Arbetets röda tråd är en processdagbok som beskriver de tankar, aspekter och idéer som varit viktiga under arbetets gång. I den reflekterar jag över platsen, litteraturen och gestaltningen genom att skissa och testa lösningar. Här skriver jag även korta reflekterande texter. Därtill presenteras referensplatser som jag associerat till litteraturen och använt som inspiration i arbetet.

Kapitel 1 Inledning och introduktion som beskriver arbetets syfte, mål, problemformulering, frågeställning och metod.

Kapitel 2 Kort beskrivning av Almgården för att sätta text och skissande i sitt sammanhang.

Kapitel 3 Kunskapsöversikt som ska besvara de två första frågorna “Varför och i vilket sammanhang byggdes miljonprogrammet?” och “Vad kan förtätning innebära och betyda i olika sammanhang?”.

Kunskapsöversikten ska även ge bakgrund till de beslut som fattas i min gestaltningsprocess. Kapitlet inleds med en beskrivning av modernismen och dess inverkan på stadsplaneringen. Här beskrivs modernismens principer, ideal och förhållningssätt till landskapet både ur en europeisk och svensk kontext. Miljonprogrammet som politisk åtgärd och de gestaltningsprinciper och förutsättningar som ligger till grund för dess utformning undersöks. Därefter presenteras olika aspekter av förtätning som hållbarhetsstrategi och hur den kan utformas.

Kapitel 4 Fallstudie med analyser av Almgården och mitt förslag på hur förtätningen av Almgården kan gestaltas.

Kapitel 5 Diskussion av litteratur, gestaltungsförslag och metod. Här redovisas även processreflektioner och slutsats.

Litteratur

Utgångspunkt för den studerade litteraturen är de kompendier vi fått under landskapsarkitektutbildningens studiokurser. Kursen “Studio 2 - Staden och boplatsen” har varit särskilt viktig.

Johan Rådbergs (1996) bok “Drömmen om atlantångaren – Utopier och myter i 1900-talets stadsbyggande” har varit viktig för förståelsen av modernismen och miljonprogrammet.

Per G Bergs forskning om förtätning har varit en utgångspunkt för att hitta relevant litteratur om hållbart stadsbyggande och förtätning.

Myndighetstexter och kommunala dokument har även studerats för att få en bild av de rekommendationer och strategier som används som underlag vid förtätning.

Övrig litteratur har hittats genom sökningar i liknande examensarbetens referenslistor, sökningar på nyckelord i bibliotekets sökfunktion och på inrådan av min handledare.

Fallstudie

Jag kommer använda den kunskap som jag fått från litteraturstudien och fallstudien för att föreslå hur förtätning av Almgården kan gestaltas.

Utifrån denna litteraturgenomgång genomförs analyser av det specifika området, som syftar till att undersöka hur den bostadsnära utemiljön fungerar idag. Här använts analysverktyg, som beskrivs ovan, som vi lärt oss under utbildningen. Jag har dels besökt platsen och med observationer, inventering, skisser och fotografier undersökt vilka förutsättningar och behov som finns. Jag har även studerat planer och kartmaterial som finns tillgängliga. Med detta och litteraturen som grund har jag landat i ett förslag till hur förtätningen i Almgården kan gestaltas.

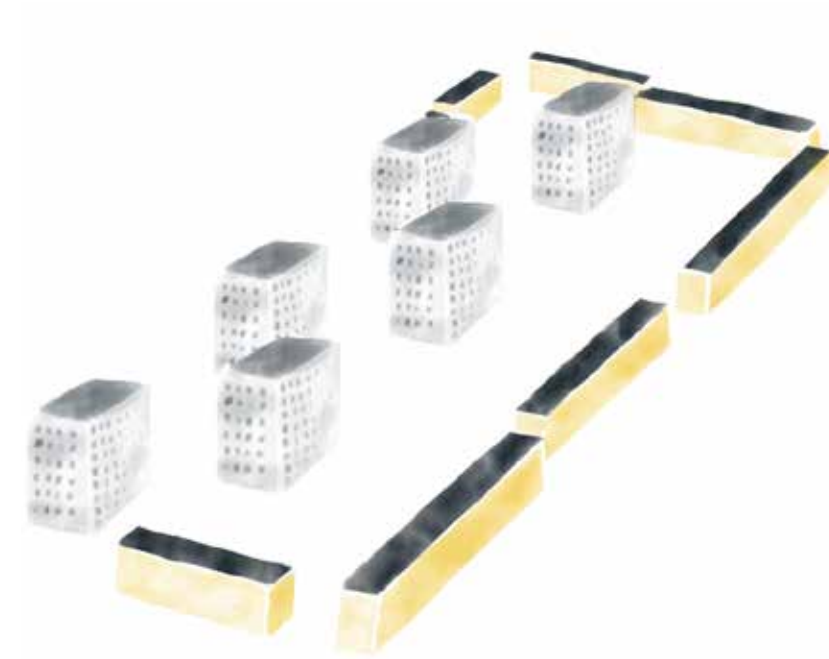
Gestaltungsförslaget ska också ge mig möjlighet att visualisera mina idéer i plan, sektion, text och illustrationer.

Kort platsbeskrivning

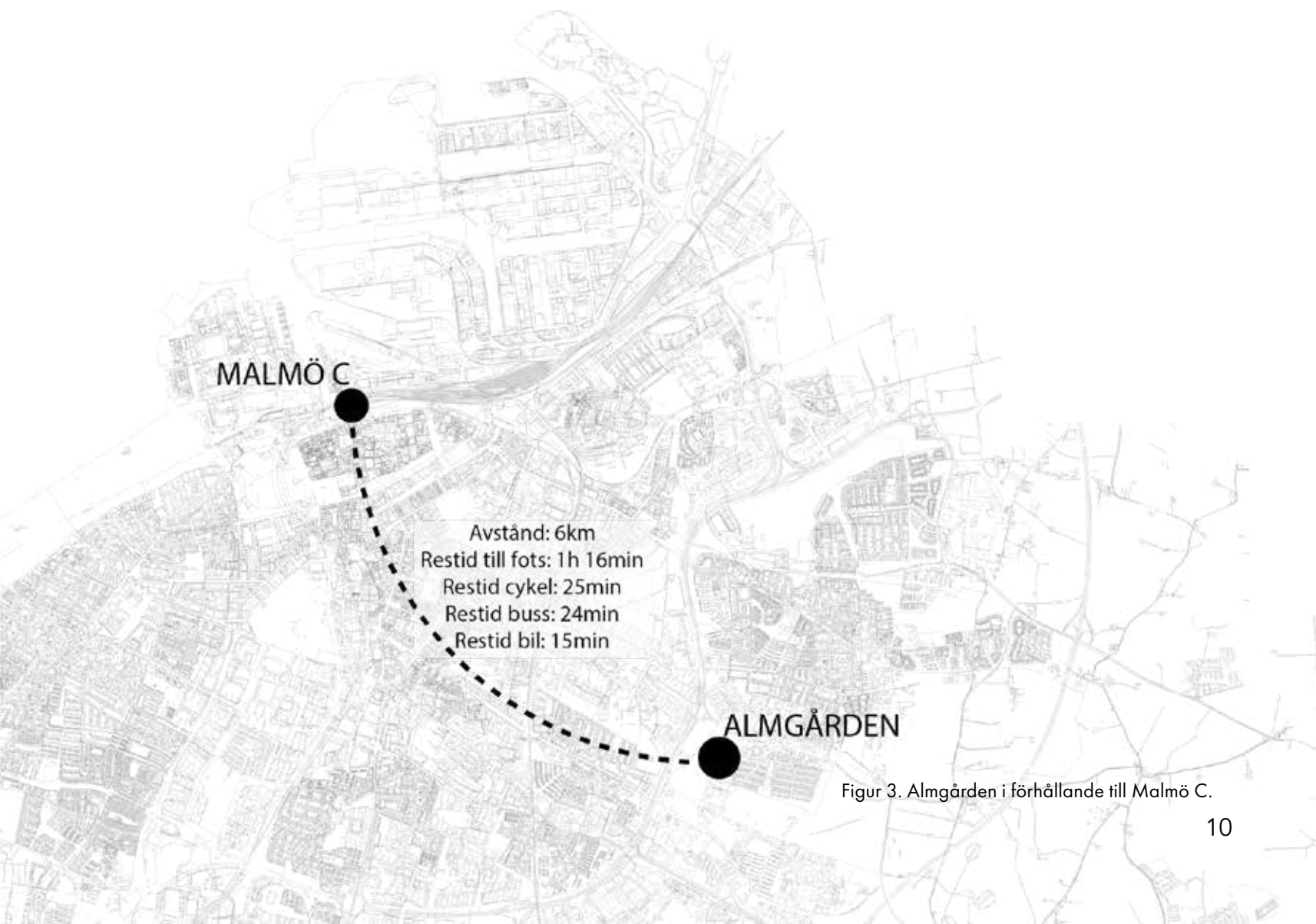
Almgården

Almgården är ett miljonprogramsområde byggt 1969-1972 på tidigare jordbruksmark och har fått sitt namn efter den gård som tidigare låg på platsen. Husen är ritade av Thorsten Roos, Kurt Hultin och Carl Nordström på uppdrag av Hugo Åbergs Fastighetsförvaltning AB (Tykesson & Ingemark, 2002), som också ägde och förvaltade området fram tills det såldes till Akelius fastigheter 2014 efter Hugo Åbergs död (Fastighetsvärden, 2014).

Almgården ligger i östra Malmö, precis utanför inre Ringvägen och ingår i Rosengårds stadsdelsförvaltning. Området gränsar till Ögårdsparken och Västra Skrävlinge kyrka i väster, i norr till Amiralsgatan, öster till Agnesfridsvägen och Jägersro villastad och i söder till Jägersro verksamhetsområde. Området är medvetet planerat i förhållande till Jägersro villastad och travbanan som delvis planerats av samma byggherre (Samuelsson, 2014) Avstånd till Malmö central är cirka sex kilometer.

Figur 4. Illustration som visar huskropparnas placering.

Figur 3. Almgården i förhållande till Malmö C.

Figur 5. Fotografi över Almgårdens entré och bilinfart till området. (Foto: Zara Persson, 2021)

Kunskapsöversikt

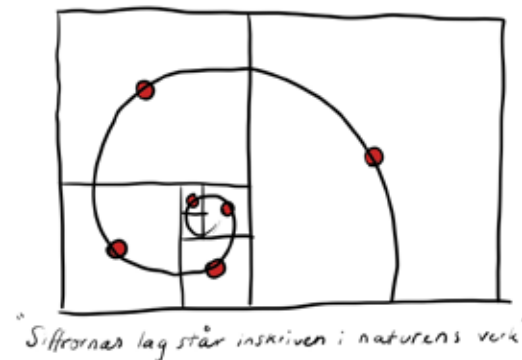
Det moderna stadsbyggnadsidealet

Stadsplaneringen är inte i första hand en rationell problemlösningssprocess, där man ur vissa givna förutsättningar kan räkna fram den optimala lösningen. Det finns i princip oändligt många möjliga lösningar, beroende på vilka förutsättningar man väljer att utgå ifrån. Stadsplanering är en kreativ process. I kreativa processer spelar värderingar och visioner en avgörande roll. Ofta är visionerna själva utgångspunkten. Ur visionerna föds programmen och de konkreta projektidéerna, som i sista hand driver fram de tekniska och ekonomiska lösningarna (Rådberg, 1997).

Så skriver Johan Rådberg i inledningskapitlet av sin bok "Drömmen om atlantångaren – Utopier och myter i 1900-talets stadsbyggande". Han menar att man måste söka efter de visioner som stadsplanerare och arkitekter drivits av, för att förstå varför dagens städer ser ut som de gör. Av den anledningen är det intressant att undersöka vilka visionära bilder stadsplanerarna hade under miljonprogrammets stadsbyggande.

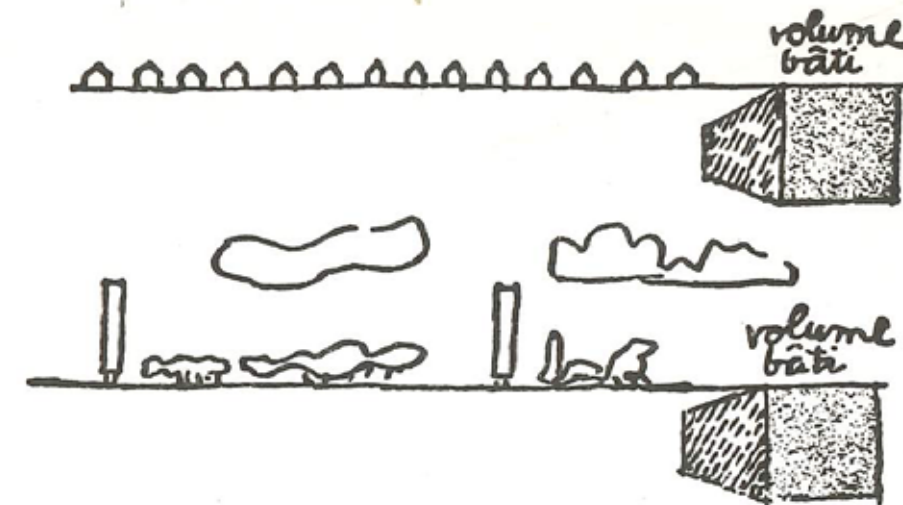
År 1929 lanserade Le Corbusier en ny världsbild – *un esprit nouveau* – som fått stort inflytande bland stadsplanerare och arkitekter. I den menade han att mänskligheten var på väg in i en ny epok där maskinen skulle frigöra människan och möjliggöra ett nytt mer effektivt sätt att bo och leva. Det var en tydlig reaktion på 1800-talsstaden som han ansåg vara osanitär, mörk och ojämlik. Han såg framför sig en ny värld där miljöer skulle bli mer maskinpräglade, vilket skulle leda till ett mer funktionellt och effektivt liv (Le Corbusier, 1976).

Den nya stadsplaneringen skulle bygga på objektivitet, exakthet och mätbarhet och de aspekter som inte gick att mäta förkastades som ovetenskapliga (Rådberg, 1997). Han såg framför sig en mer jämlik stad där människor i större utsträckning skulle få tillgång till bostäder som utgick från vardagslivet och där det kollektiva och samhällseliga perspektivet kunde dominera (Söderqvist, 2008). Funktionen blev central och avsåg det problem som skulle lösas och maskinen skulle bidra till den ideala lösningen på dessa problem. Denna princip kunde appliceras på såväl bostaden som stadsplaneringen (Rådberg, 1997).

Figur 6. Egen skiss hämtad från "Vår Bostad" (Le Corbusier, 1976, s. 83)

Dessa mätbara rationaliteter avspeglar sig inte minst i dagens stadsplanering. Den rationella planeringsmodellen med funktion som utgångspunkt fick starkt fäste i efterkrigstidens Europa och har legat till grund för i princip all stadsplanering sedan dess, men har under tidens gång förändrats och modifierats. Efter andra världskriget låg många europeiska städer i spillror vilket gav möjlighet att bygga upp nya städer som vilade på modernistiska principer. Det var först då som Le Corbusiers idéer om den moderna staden kunde gå från utopier till realiteter. Storskaliga höghusstäder började planeras och byggas i Europa och kom att bli en symbol för återuppbyggnad och optimism (Rådberg, 1997). Att ta avstånd från det traditionella präglade arkitekternas och stadsplanerarnas ideal, vilket resulterade i att man istället för att bygga staden i kvartersstrukturer, övergick till att bebyggelsen delades upp i zoner. Detta skapade helt nya stadsdelar som var fysiskt avgränsade från den befintliga staden (Söderqvist, 2008).

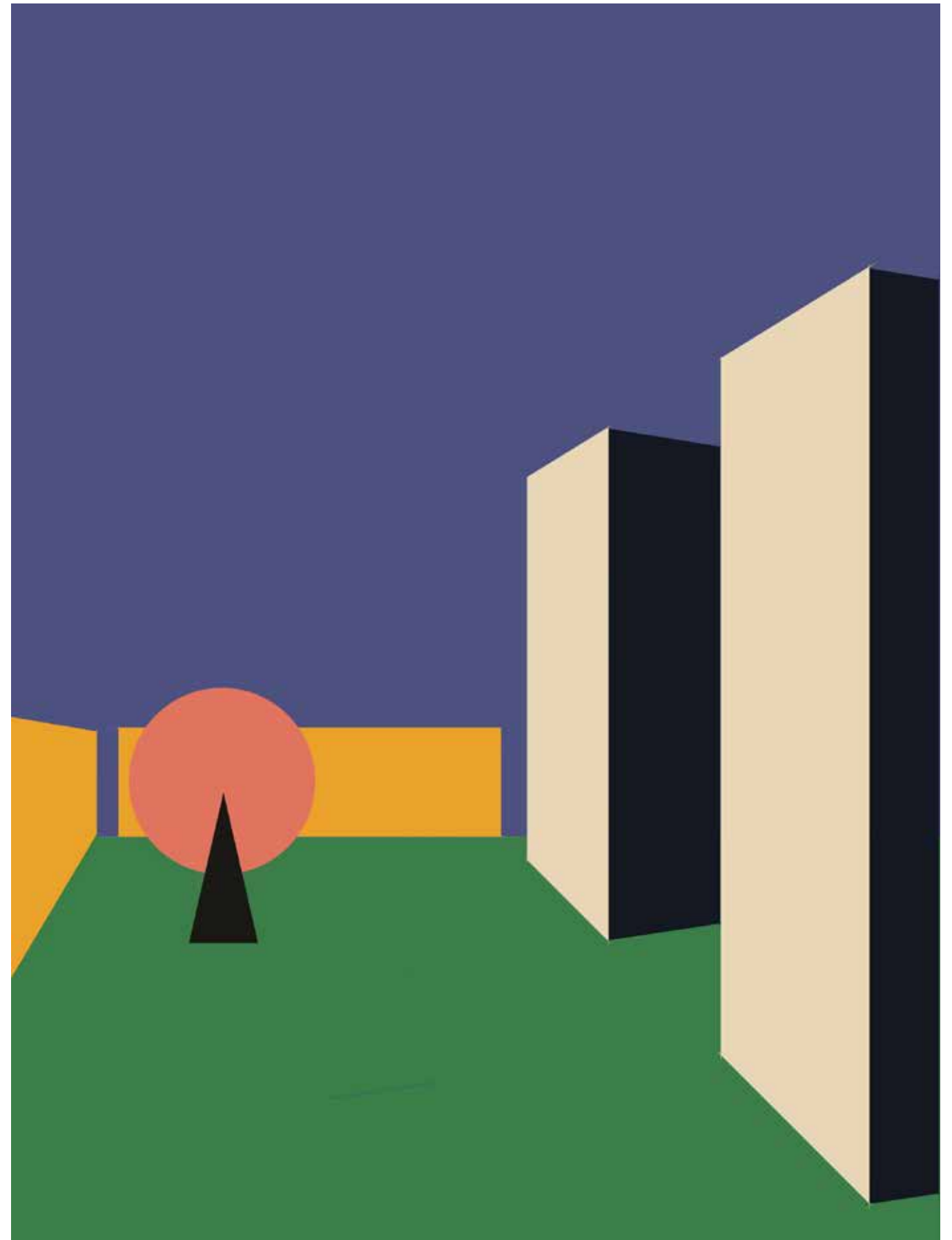
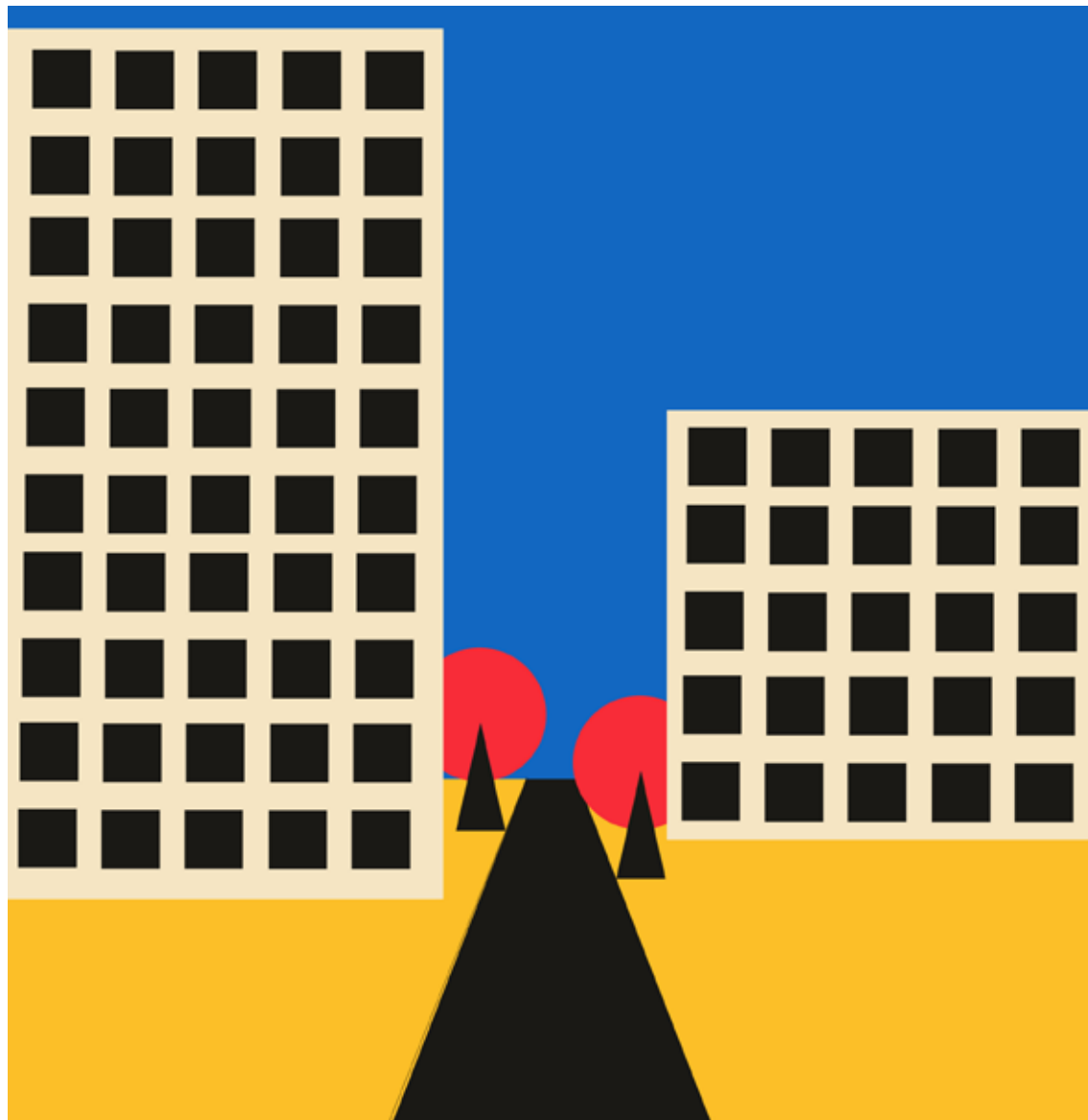
Figur 7. Jämförelse mellan villastaden och höghusstaden (Le Corbusier, 1976, s. 55)

Parametrar som exploateringstal, rymlighetstal och solvinklar blev viktiga instrument för att etablera en mer vetenskaplig och objektiv stadsplanering (Rådberg, 1997). Dessa aspekter är högaktuella i vår samtid, där ett av de största problemen för dagens stadsplanering är att bilen under decennier utgjort måttstock för stadens dimensioner. Därtill lever vi fortfarande i en tid av mätbarhet, vilket aktualiserats av Jonna Bornemark i hennes bok "Det omätbaras renässans".

Vi lever i en mätbarhetens tidsålder och vi löser våra problem genom att spalta upp, kvantifiera och beräkna. Våra mantran ekar i styrdokument och på kvalitetskonferenser: effektivitet, kvalitetssäkring, evidensbaserad. [...] Det vi ser är en ökande tilltro, för att inte säga övertro, till kalkylerande metoder och rationaliteter som sträcks ut till livets alla områden. (Bornemark, 2018).

Modernismens formspråk

Den modernistiska estetiken är präglad av det anti-traditionella, avskalade och förenklade. När byggandet övergick från att vara hantverksmässigt till att bli industriellt uppstod en ny sorts formgivning och arkitektur i Europa. Arkitekturen fick nya förutsättningar när byggnader inte produceras på plats utan serietillverkas i fabrik och sedan monteras på platsen. Detta möjliggjorde byggande i en ny större skala och de hantverksmässiga detaljerna och ornamenten försvann. Det var flera namnkunniga arkitekter, däribland Bauhaus-grundaren Walter Gropius, som förespråkade denna teknisk-funktionella arkitektur och idealiserade en slags ingenjörsestetik. Teknik och nya material som stål och betong skulle bygga upp det efter första världskriget raserade Europa. Övergången från handteglade bärande fasader till nya stål- och betongkonstruktioner påverkade det visuella genom att det blev mer repetitivt och geometriskt, vilket också blev en del av idealet (Svedberg, 1996).

Figur 8-9. Geometriska illustrationer av Almgården.

Modernismen och landskapet

Naturen fanns före staden, som förjagade den och satte granit, tegel och asfalt i dess ställe. Naturen - det är utsikt över landskapet, rena horisonter, kullar, berg åar, floder och hav. Staden har rest sina skärmar av husrader med 20 meters mellanrum. De träd och ängar som överlevt detta har man klämt in mellan husen. Horisonten måste återerövrats. Träd måste åter planteras. (Corbusier, 1976).

I boken "Vår Bostad - Le Maison des Hommes" (1976) beskriver Le Corbusier solen, luften och naturen som de *Elementära glädjeämnena* och träden som *Människans kamrater*. Hans bild av en framtida modern stad var en grön stad, som med respekt för naturen anpassar bebyggelsen till landskapet och bevarar den genom att inte ta onödig mark i anspråk. Han kallar kvartersstaden för *Stenöken* och *Elände* och menar att den moderna tekniken kan möjliggöra ett stadsbyggande som återförenar människan med naturen (Le Corbusier, 1976).

Det bevarade landskapet blev ett nytt ideal i kontrast mot Arts and Crafts-rörelsen och utemiljöerna skulle istället präglas av det naturliga, enkla och asymmetriska (Le Corbusier, 1976).

Figur 10. Landskapet i Almgården (Foto: Zara Persson, 2022)

Referensplats 1 - Onkel Toms Hütte, Berlin

Bruno Taut var en tysk arkitekt som var en del av Bauhaus-skolan och har blivit en förgrundsgestalt för den organistiska funktionalismen som med mjukare former, materialkänsla och färg skapade landskapsanpassad modernistisk arkitektur.

Byggnaderna anpassas efter terrängen och det var viktigt att utnyttja platsens kvaliteter för att skapa karaktär. I Onkel Toms Hütte som är ett bostadsområde i Berlin, ritat av Bruno Taut, bestämde den befintliga vegetationen var husen skulle placeras och träden inspirerade till färgsättning (Blennow & Svedberg, 2002).

Vårt besök i Onkel Toms Hütte under landskapsarkitektprogrammets första kurs "Möte med landskap" har fastnat i mitt medvetande och inspirerat mig och många av mina klasskamrater i olika projekt.

En viktig inspiration är hur träden ligger tätt intill byggnaderna, och bidrar till att dra ner skalan och harmonierar med bebyggelsen. Det fanns en stor variation och samtidigt en röd tråd som håller samman hela området.

Figur 11. Bild från Onkel Toms Hütte, Berlin (Foto: Agnes Jonasson, 2017)

Figur 12-13. Bilder från Onkel Toms Hütte, Berlin (Foto: Agnes Jonasson, 2017)

Processdagbok 1 - Det befintliga landskapet

Inspirerad av Onkel Toms Hütte började jag kartlägga det landskap som finns i Almgården idag och de kvaliteter som kunde vägleda min gestaltning. Terrängen och topografin är ovanlig för Malmö med en tydlig västlig sluttning. Omgivningens landskap är böljande och den naturliga terrängen och de anlagda kullarna som troligtvis byggts av schaktmassor får byggnationen av Almgården, har smält samman.

Det finns även mycket träd och grönska väl värd att bevara. Längst i norr finns mer vild natur med gräsängar, uppväxta träd, tät buskage och ett närvarande djurliv. Ögårdsparkens karaktär är mer organiserad med stora gräsmattor och öar med växtlighet.

Figur 14. Almgårdens omgivande natur. (Foto: Zara Persson, 2022)

Figur 15. Plan som visar terräng och stora träd i Almgården.

Figur 16. Funkishus på Ystadsgatan i Malmö, ritat av samma arkitekt som ritade Almgården, Thorsten Roos.
(Foto: Agnes Jonasson, 2022)

Modernismen i Sverige

I Sverige fick de nya idéerna stort stöd av Socialdemokratin som ville lösa bostadsbristen. Sverige hade bland den sämsta bostadsstandarden i Europa vid tiden och den modernistiska stadsplaneringen blev ett led i förverkligandet av folkhemmet (Svedberg 1996). Den svenska funktionalismen utmärker sig genom att man placerade byggnader för att maximera ljusinsläppet i lägenheterna och stänga ute kylan. Idealet blev "hus-i-park" med fritt liggande hus i grönska. Ett annat mål var att återskapa småstadens gemenskap och trygghet i städerna och att bygga så kallade grannskapsenheter blev ett demokratiprojekt som skulle bidra till ökad trygghet och gemenskap till staden (Boverket, 2019).

Miljonprogrammet

Miljonprogrammets stadsplanering byggde på funktionalismens idéer men kom att genomföras i en helt ny skala. Bostadsområdena byggdes separerade från arbetsplatser för att undvika störningar från industrin, vilket i praktiken innebar att man byggde staden så att människor var tvungna att transportera sig mellan olika områden. Inom områdena bygger ofta utformningen på samma principer som 50-talets bostadsområden med bilfria boendemiljöer och grupperade bostadshus som utgick från ett centrum med service och handel. De avgörande skillnaderna återfinns i skalan, läget, materialen och den mer konsekventa trafiksepareringen.

Trafik- och funktionsseparering

SCAFT (Stadsbyggnad, Chalmers, Arbetsgruppen för Trafiksäkerhet) var ett inflytelserikt planeringsdokument under miljonprogrammet som förespråkade en separering av såväl stadens funktioner som trafikslag. Staden skulle struktureras med bilfria öar med bostäder, skolor och andra verksamheter omgivna av trafikleder och parkering (Ståhle, 2016). Separeringen medförde en större rörelsefrihet inom området, som då blev bilfritt (Falkemark, 2006).

Man eftersträvade nya lösningar där olika trafikslag separerades i olika plan. Gångbroar över och tunnlar under vägar är vanliga i områden från tiden, något som idag anses försvåra rörelsen för vissa grupper. Känslan av otrygghet ökar och tillgängligheten för människor i rullstol minskar. Förmågan att orientera sig i området kan också försämrats så det blir svårare att överblicka. Underjordiska garage och väl tilltagna bilvägar runt området är resultat av separeringen som utgör barriärer och separerar bostadsområdet från intilliggande bebyggelse (Westford, 1999).

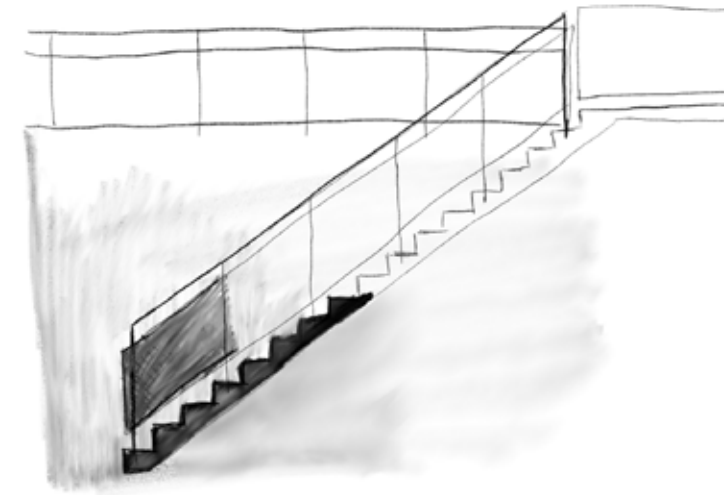
Processdagbok 2 - Trafikseparering

Trafiksepareringen i Almgården gör sig påmind genom nivåskillnader. Bostadsgårdarna intill lamellhusen ligger på underjordiska garage och är upphöjd cirka tre meter från den naturliga marknivån. Trappor, gångbroar och ramper finns utspridda i området för att ta sig upp och ner från gården och garagen.

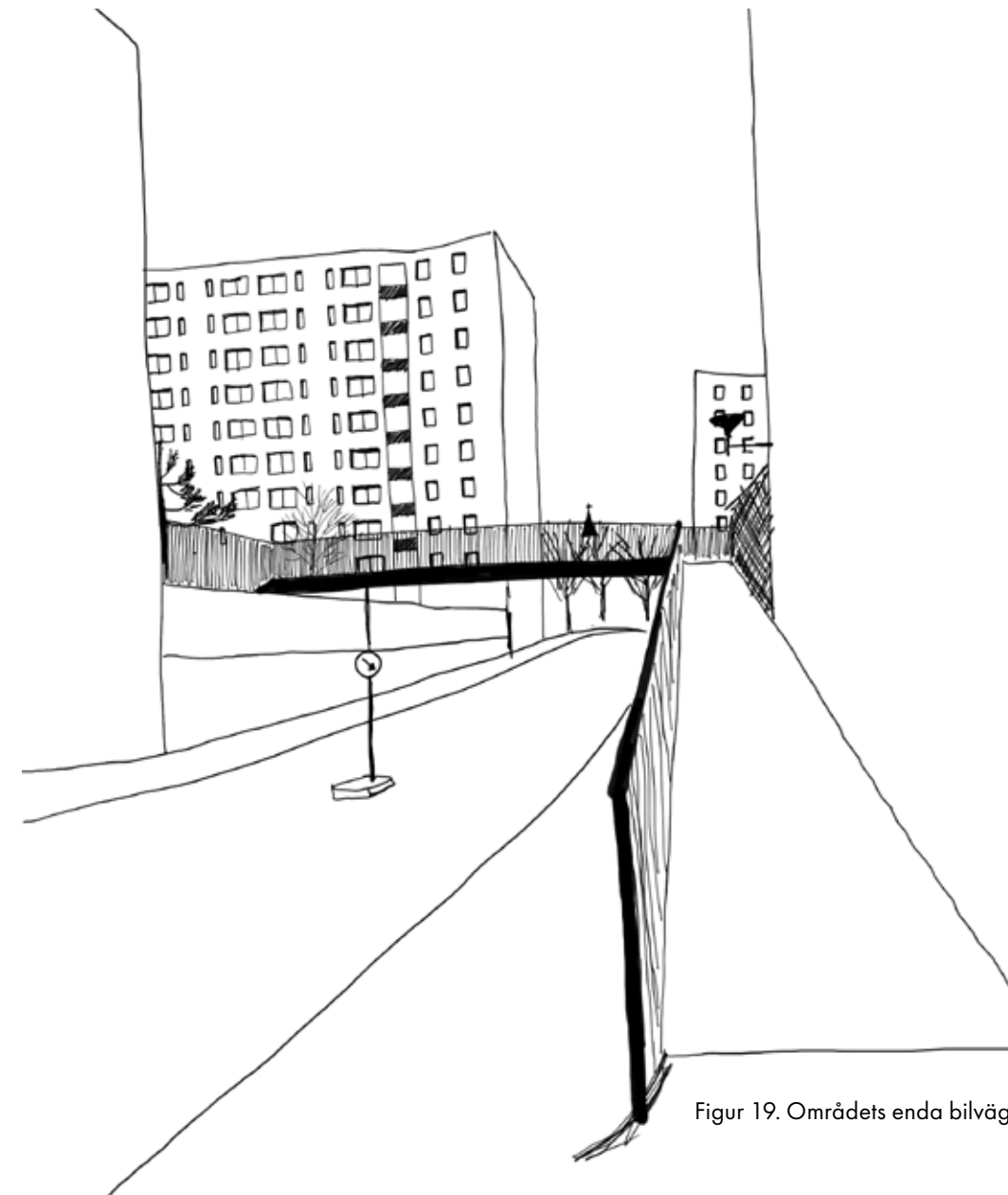
Den stora höjdskillnaden innebär också att stängsel och avspärrningar är nödvändigt av säkerhetsskäl, detta är påtagligt när jag går omkring i området. Bjälklaget innebär en stor begränsning för växtlighet och träd och är en viktig aspekt att ta hänsyn till i gestaltningen.

Figur 17. Bjälklagets utsträckning, höjder och trappor .

Figur 18. Skiss som visar trappan som leder från parkeringen till bostadsgården. Min vision är att nivåskillnaderna kan bli integrerade i gestaltningen.

Figur 19. Områdets enda bilväg och huvudentré.

Det perifera läget

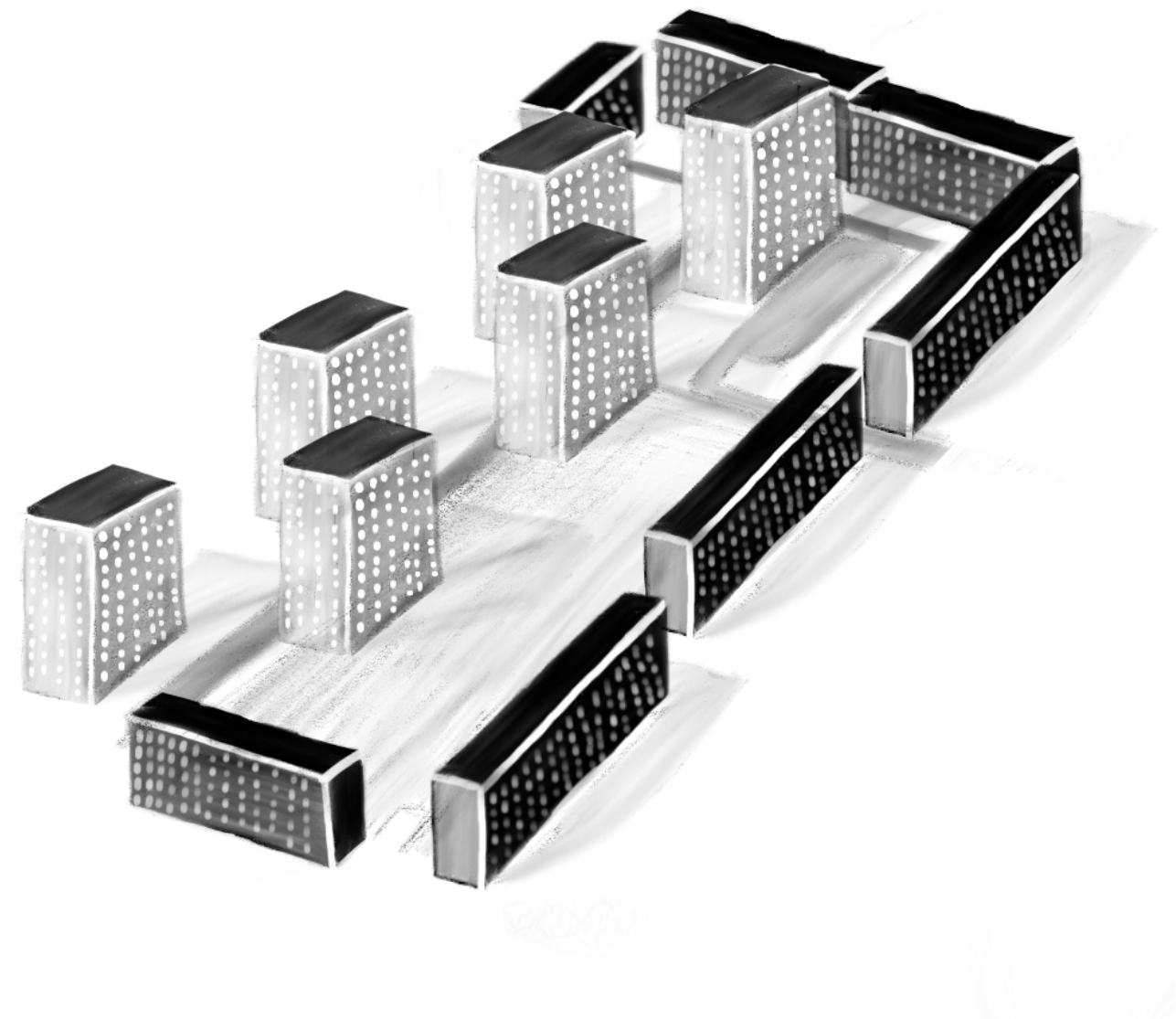
Miljonprogramsområden är ofta placerade som ensamma bubblor utanför stadskärnan, avskilda från omkringliggande bebyggelse genom storskaliga trafikrum (Boverket, 2005). Många miljonprogramsområden i Sverige har liknande karaktär och kan lätt kännas igen på husens form och utseende och hur huskropparna är strukturerade i relation till varandra. Det finns särpräglade arkitektoniska karaktärer som gör att just dessa områden skiljer sig från övrig stadsbebyggelse (Söderqvist, 2008).

Dessa nya bostadsområden förlades ofta i städernas utkanter och den befintliga växtligheten fick ofta tas bort för att skapa framkomlighet för stora lyftkranar och maskiner. Jordmån och befintlig vegetation togs bort och marken plansprängdes och fylldes med sprängsten. Tidigare hade bebyggelsen formats efter landskapets topografi, vegetation och klimatförhållanden men i miljonprogramsområden togs lite hänsyn till detta. Landskapet fick istället anpassas efter det rationella och industriella byggandet (Lilja, 1999).

Hustyper och utformning

Den vanligaste hustypen under 1960-talet var lamellhus i tre våningar som placerades parallellt eller i räta vinklar med öppna gårdar mellan. Avståndet mellan husen bestämdes av lyftkranens räckvidd och tog inte hänsyn till hur dimensionerna skulle upplevas av de boende.

Det förekommer högre lamellhus, upp till sjutton våningar som då får en helt annan karaktär. Det byggdes även punkthus med tre till sexton våningar och högre skivhus, framförallt i större städer, med åtta våningar (Vidén, 2013). Miljonprogramsområden är ofta byggda i större skala och med mindre variation, vilket gäller i ökande utsträckning ju senare under perioden som områdena tillkommit (Boverket, 2005).

Figur 20. Tiovänings höghus och femvånings lamellhus i Almgården.

Referensplats 2 - Klostergården, Lund

Klostergården är ett miljonprogramsområde i Lund som jag minns från min gymnasietid. Det speciella med området är att det finns olika bostadsformer samlade runt en och samma bostadsgård. Här finns radhus med egna trädgårdar och lamellhus i åtta våningar med entréer ut mot gården. Balkongerna på nedersta våningen är i en höjd som skapar närhet mellan den privata sfären och den gemensamma gården. Detta är ett bra exempel på hur man kan kombinera olika hustyper med varandra och skapa gemenskap mellan dem.

Jag kom att fundera över vikten av entréernas placering och gestaltning. Entréerna till radhusen tydliggörs i skillnaden på markmaterial. Det behövs inte mycket mer än en liten plantering och plats att parkera sin cykel för att bli en bra entré. Träden på bostadsgården är viktiga för att ta upp den stora skillnaden i skala mellan lamellhusen och radhusen.

Figur 21-23. Bostadsgård i Klostergården med radhus och höghus. (Foto: Zara Persson, 2022)

Den täta staden

Idag står vi inför liknande problem som man gjorde under efterkrigstiden, med bostadslöshet och stora renoveringsbehov i det befintliga bostadsbeståndet. Befolkningsökning och urbanisering är en internationell trend och FN har satt upp mål för hur världens länder ska ta sig an utmaningen på ett hållbart sätt. De har i en rapport presenterat fem principer som ska vägleda världens länder att utveckla principer för stadsplaneringen som bidrar till att lösa urbaniseringens utmaningar. Dessa principer ska enligt FN leda till hållbara städer och stadsdelar som är kompakta, integrerade och sammanhängande.

UN-Habitat menar att de viktigaste framtida utmaningarna för världens städer är befolkningsökningen, stadsutglesningen, fattigdom, ojämlikhet, föroreningar, bilköer, urban biodiversitet, mobilitet och energi (UN Habitat, 2015).

Förtätning som hållbarhetsstrategi

Hållbar täthet är ett begrepp som UN-Habitat använder för att beskriva ett mått för tätheten i städer som ger tillräckligt underlag för kollektiva och kostnadseffektiva infrastrukturlösningar (Ståhle, 2016). Enligt UN Habitats rapport (2015) ska hög täthet medföra en rad ekonomiska, sociala och miljömässiga fördelar och är kärnan i hållbar stadsutveckling. De fördelar som lyfts fram är bland annat att effektiv markanvändning motverkar stadsutglesning, vilket bidrar till att minska transportbehov i staden och därmed effektivisera energianvändningen och minimera utsläppen. Det ska enligt förespråkarna leda till bättre underlag för samhällsservice och bättre offentliga stadsmiljöer (UN Habitat, 2015).

När staden blir tätare anses även möjligheten att transportera sig till fots eller med cykel bli bättre (Wingren, Alsanus, Karlén & Lidström, 2015). Detta kräver att det samtidigt genomförs åtgärder som minskar bilanvändandet i staden. Den kanadensiska ideella organisationen "8 80 Cities" driver ett koncept som syftar till att städer som är bra livsmiljöer för 8-åringar och 80-åringar fungerar för alla. De anser att stadens gator tillhör alla invånare oavsett kön, ålder och social klass och att det därför är ett demokratiskt problem att biltrafiken får för stort utrymme (Penalosa & O'Rourke 2015).

Infrastrukturen i en promenadvänlig stad ska utformas så att man säkert och tryggt kan nå målpunkter till fots. Det är hållbart både ur ett klimatperspektiv och socialt perspektiv, eftersom promenader är en hälsofrämjande aktivitet (Faskunger, 2008).

De ekonomiska argumenten för förtätning marknadsförs inte lika mycket som de miljömässiga och sociala men är viktiga för många kommuner och exploatörer. Ekonomisk hållbarhet och kostnadseffektivitet är viktiga parametrar. Det är möjligt att se på den

ekonomiska aspekten på olika sätt. Miljonprogrammet var exempelvis ett rationellt och kostnadseffektivt sätt att bygga nya bostadsområden på, men områdena blev snabbt kritiserade och det förs idag en debatt om hur vi ska förvalta bostadsbeståndet. Vissa menar att vi helt enkelt borde riva och bygga nytt, andra att de måste förändras radikalt och en tredje ståndpunkt är att det finns viktiga kvaliteter att utveckla vidare (Johansson & Lagergren, 2013).

Det kommer kosta att rusta miljonprogrammets bostadsområden för framtiden. Och då är det viktigt att ha ett långsiktigt perspektiv i fråga om såväl det sociala, miljömässiga som ekonomiska. De områden som finns kvar länge i städer är de områden som människor trivs i och som står sig över tid.

Funktionsblandning

Miljonprogrammets bostadsområde stämmer inte in i det täta stadsidealet och är därför föremål för förtätningsplaner. Idag anses exempelvis funktionsblandningen vara en viktig princip som kan bidra till ökad promenadvänlighet där arbetsplatser, service och boende är integrerade (UN Habitat, 2015).

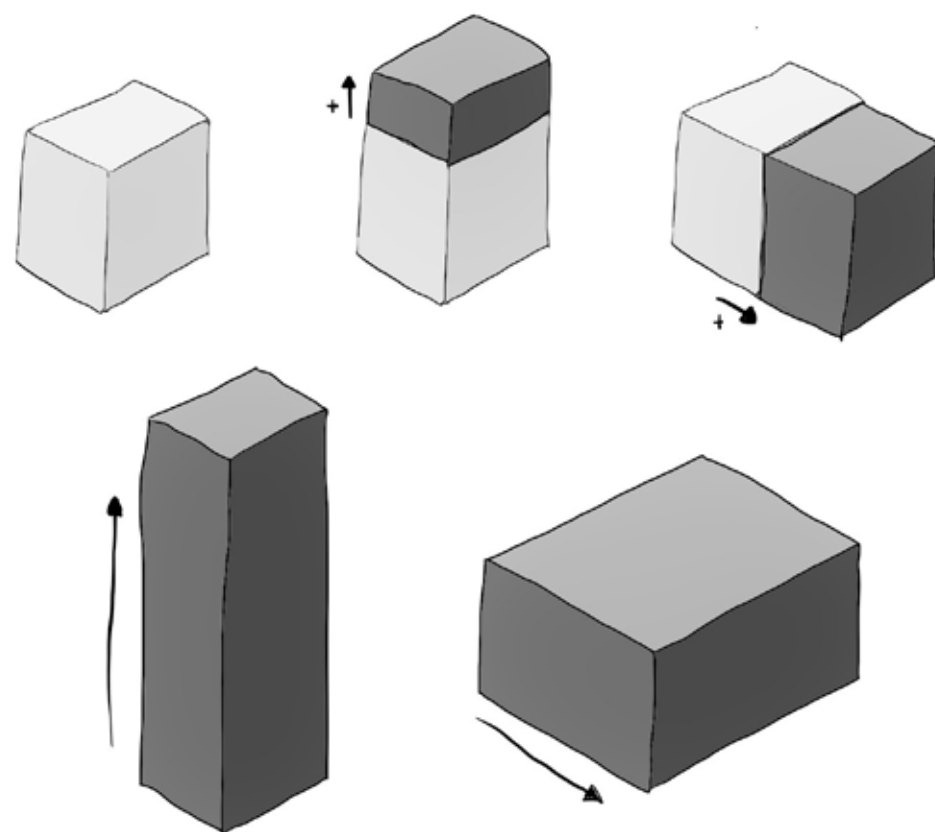
Blandstaden framhålls idag som ett ideal i Sverige. Med stadskärnor och småstaden som förebild vill man genom stadsplanering uppnå närhet mellan verksamheter och människor med upplevelserika utemiljöer och rörligt folkliv. I Gunilla Bellanders (2005) studie om blandstaden som planeringskoncept framhålls vikten av att anpassa stadsbyggandet till platsen och använda kompensationsåtgärder för att tillföra sådant som saknas i en stadsdel (Bellander, 2005).

Olika sätt att förtäta

Det finns olika sätt att förtäta staden men målet är att förändra bebyggelsemönster för att bättre hushålla med resurser samtidigt som kvaliteter som bidrar till människans hälsa och rekreation behålls. Förenklat kan man säga att det finns två sätt att bebyggelseförtäta, horisontell och vertikal förtätning. Med horisontell förtätning menar man att huskropparna blir djupare och placeras närmare varandra vilket får till följd att ytan för innergårdar, gaturum, torg och grönytor minskar. Vertikal förtätning innebär att man bygger högre hus för att optimera markanvändningen. Detta kan antingen ske som ett tillägg till befintlig bebyggelse, eller genom att en ny yta bebyggs med högre och djupare huskroppar (Berg, 2017).

I Boverkets idéskrift “Rätt tätt” (2016) diskuteras möjligheten att läka staden genom att förtäta de ytor som blivit över mellan befintliga bostadsområden och infrastruktur. Att bebygga centrala outnyttjade ytor kan vara ett sätt att minska barriärer och på så sätt förebygga segregation mellan stadsdelar. Man förespråkar särskilt förtätning i kollektivtrafikhöga läge eftersom detta anses attraktivt och kostnadseffektivt (Boverket, 2016).

Ett viktigt mål med förtätning är att öka städernas attraktionskraft, fler människor på samma yta ökar livet i staden. Men att bygga tätt innebär i praktiken bara att husen står närmare varandra eller blir högre, det innebär inte per automatik att fler människor kommer bosätta sig där. För att öka ett områdes attraktivitet är det bland annat viktigt att det byggs olika typer av bostäder (Wingren, 2015).

Figur 24. Olika sätt att förtäta

Täthet och rumslighet

I rapporten “Stadens rumsliga påverkan på hälsan” som tagits fram av Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö, ges exempel på planeringsåtgärder som kan verka hälsofrämjande. De menar att en segregerad stad med inbyggda barriärer i form av trafikleder och industriområden begränsar människors rörelsefrihet. Att förenkla mobiliteten till fots och på cykel är viktiga åtgärder för en hälsosam stad. Genom att bygga om breda trafikleder till stadsgator med trottoarer och cykelvägar kan barriärer omvandlas till sammanlänkande kopplingar. Förtätning intill sådana trafikleder är ett sätt att koppla samman områden och minska barriäreffekter (Malmö stad, 2012). Kollektivtrafiken behöver byggas ut så att underlätta för människor att ta buss eller spårvagn till och från området. Det är extra viktigt att stärka kopplingar till centrum (Malmö stad, 2012). Eftersom många av Malmös miljonprogramsområden är byggda med väl tilltagna matargator som omger området är detta ett viktigt sätt att minska segregationen.

Lättillgängliga mötesplatser är viktiga för att öka den sociala integrationen i ett område och det är extra viktigt i områden med utbredd trångboddhet. Dessa mötesplatser kan exempelvis vara bibliotek, torg, parker eller serviceplatser (Malmö stad, 2012).

Att öka småskaligheten i miljonprogramsområden är också en viktig planeringsaspekt. Genom att tydliggöra gränserna mellan privat och offentligt kan man minska risken för konflikter mellan människor och öka den personliga relationen till sin närmiljö (Malmö stad, 2012).

Jan Gehl (2010) menar att ett välanvänt stadsrum är ett stadsrum som erbjuder skydd och som upplevs som tryggt och säkert. Befolkade stadsrum upplevs tryggare än ödsliga och det är därför viktigt att locka olika typer av brukare, som använder platsen på olika tider. Detta för att skapa liv i området. Gehl menar vidare att utformningen påverkar människors benägenhet att spendera tid på en plats. Det handlar exempelvis om att skapa strukturer och nätverk av olika funktioner som är sammankopplade genom tydliga stråk. Fotgängare bör prioriteras, och stråk och vägar bör planeras utifrån de gåendes premisser. Fotgängare och cyklister bidrar till stadslivet på ett sätt som bilister inte gör och en promenadvänlig stad är både hälsosammare och mer miljövänlig. Vägarnas hastighetsbegränsning är också viktig för att skapa trygga gator, långsammare trafik medför ökad säkerhet för fotgängare. (Gehl, 2010).

I detta avseende är miljonprogramsområden intressanta eftersom de ofta har gångvägar separerade från biltrafik, vilket borde vara idealt för promenadvänligheten men detta kan även medföra svårigheter för orientering och framkomlighet. Trappor, gångbroar och tunnlar kan försvåra framkomligheten och öka känslan av otrygghet. Gehl menar att det är viktigt att det händer något intressant i gatuplanet och att husens bottenvåningar är viktiga som övergång mellan byggnad och det offentliga (Gehl, 2010).

Processdagbok 3 - Olika sätt att förtäta

I skissprocessen testade jag olika typer av förtätning. Ett alternativ för att spara landskapet mellan husen skulle vara horisontell förtätning. Men eftersom storskaligheten redan idag är ett problem och kopplingarna till omkringliggande områden något som behöver lösas bestämde jag mig för att förtätningen ska ske i det vertikala planet.

Att förtäta vertikalt ger även större möjligheter att bygga samman området med intelligande bebyggelse. Nya byggnader kan även placeras för att tydliggöra gränser och öka småskalighet.

Entréernas placering är något som jag tänkt mycket på eftersom dessa bidrar till rörelsen och liv i området. Lamellhusens entréer bör placeras så att området och den nya bebyggelsen kopplas samman.

Figur 25. Vertikal förtätning i Almgården.

Figur 26. Tidig skiss av horisontell förtätning i Almgården.

Referensplats 3 - Genomförd förtätning

Figur 27. Barkgatan i Malmö. Nybyggt åttavåningshus intill befintlig bebyggelse. Tillsammans med tidigare förtätning ändrar husen skalan för hela området. (Foto: Zara Persson, 2019)

Figur 28. Förtätning i Katrinelund i Malmö. Den nya byggnaden skuggar ut den befintliga och förstör den struktur som bygger på öppenhet och ljus. (Foto: Zara Persson, 2022)

Figur 29. Kvarteret Spårvägen i Malmö. Helt nytt område med täta gator och hus i olika höjder. (Foto: Zara Persson, 2022)

Figur 30. Typografgatan i Malmö. Ytan och ljusinsläppet är begränsad. Bil- och cykelparkering tar över gatan. (Foto: Zara Persson, 2019)

Förtätning och grönska

Förhållandet mellan den gröna staden och den täta staden är något som intresserat stadspplanerare och arkitekter under hela 1900-talet och att hitta den perfekta avvägningen som skapar en lagom tät och lagom grön stad har varit en målsättning. Alexander Ståhle (2010) har analyserat förhållandet mellan täthet och grönska för att hitta sätt att omstrukturera grönytor så att dessa får en mer effektiv rumslig uppbyggnad. I sin forskning visar han att människors upplevda närhet till grönska inte alltid stämmer överens med den faktiska närheten, och att personer som bor centralt med färre och mindre grönområden kan uppleva större tillgång till grönska än personer som bor på mer perifera lägen med stora grönområden. Detta menar han beror på grönområdets struktur och utformning, och framförallt på hur integrerad de är i stadsbebyggelsen (Ståhle, 2010).

Ståhle (2010) menar vidare att det inte behöver vara fel att förtäta på grönytor eftersom det kan öka tillgängligheten till grönska och minska barriären att ta sig dit. I studien jämför han parker i innerstaden med parker anlagda på perifera lägen under efterkrigstiden och drar slutsatsen att de förstnämnda, som ofta är mer integrerade med bebyggelsen, används mer än parker som ligger utanför bostadsområden, som i många miljonprogramsområden. Slutsatsen i hans rapport är att stadsplaneringen måste verka för en stadsutveckling som är både tät och grön och där dessa är integrerade med varandra (Ståhle, 2010).

Det blir intressant att sätta Malmö stads planprogram (2020) i förhållande till Alexander Ståhles (2010) slutsatser, eftersom kommunen planerar att kompensera borttagen grönska inom området med nyplanterade träd i den angränsande parken (Malmö stad, 2020).

Jane Jacobs (1961) diskuterar betydelsen av stadens grönområden och menar att inte alla grönytor är värdeskapande för en stadsdel. Om en park är outnyttjad och ödslig kan den snarare bidra till ökad otrygghet i området. Även om hennes text skrevs för över sextio år sedan i en amerikansk kontext finns det sådant som fortfarande är aktuellt i Sverige idag. Hon skriver att en fungerande park angränsar till ett mångfunktionellt kvarter där blandningen av användningsområden bidrar till en blandning av besökare på olika tider (Jacobs, 1961). Det samma kan möjligtvis gälla för den bostadsnära utemiljön. Fler funktioner som lockar olika grupper av människor vid olika tider ökar känslan av trygghet i bostadsområdet. Förtätning som medför ökad mångfald bland de boende och multifunktionella grönytor som passar alla kvarterets invånare, såväl barnfamiljer som äldre och ungdomar skulle kunna bidra till att den bostadsnära utemiljön blir mer använd.

Ståhle (2010) och Jacobs (1961) fokuserar båda på den sociala dimensionen av grönska och förtätning, men stadens täthet påverkar en rad andra aspekter. Ur ett ekologiskt perspektiv finns det stora kvaliteter i gröna områden, kanske främst i de områden som inte sköts som parker. Stadens grönstruktur bidrar till en rad ekosystemtjänster. De tar hand om dagvatten, jämnar ut temperaturskillnader och minskar buller (Oppenheim, 2015).

Ekosystemtjänster spelar stor roll och bör vara centrala i omställningen mot den hållbara staden. Inte minst när det gäller biologisk mångfald spelar stadens grönstrukturer stor roll. Stora och sammanhängande grönområden är viktiga som spridningskorridorer för växter och djur. Om grönytor exploateras kan det medföra att grönstrukturen styckas upp och fragmenteras. Andelen grönyta i svenska städer har minskat sedan 1970-talet och för att behålla en sammankopplad grönstruktur bör man därför utgå från det lokala när ett område ska förtätas. Ett första steg i planeringen bör vara att identifiera och utgå från värden i den bostadsnära naturen och grönstrukturen (Boverket, 2007).

De utemiljöer som ligger i direkt anslutning till hemmet är viktiga, både för att minska tröskeln att ta sig ut från sin lägenhet, men också som ett sätt att vidga hemkänslan. Bostadsgården är varken privat eller offentlig, utan gemensam vilket ökar möjligheten till sociala kontakter och integration. Närheten och den gemensamma prägeln är viktiga för att förklara bostadsgårdens särställning (Kristensson, 2003). I sin avhandling beskriver Kristensson (2005) fyra olika roller som en bostadsgård bör fylla, och menar att ju fler av dessa en bostadsgård tillgodoser, desto mer mångfunktionellt användbar är det. Dessa fyra roller är att den bostadsnära utemiljön ska erbjuda rekreation för den enskilde, vara barnens viktigaste lekmiljö, erbjuda uppskattade mötesplatser för att träffa sina grannar och vara en plats för sinnesupplevelser och naturkontakt. När utrymmet krymper minskar också möjligheten att tillgodose alla rollerna (Se bilaga 4).

I Tidningen Utemiljö (Nr 5, 2020) skriver Qviström och Pries att förtätningens vågen blivit möjlig på grund av den avreglering av normer som tidigare bestämde hur tätt man kunde bygga (Qviström & Pries, 2020). Det ansågs under 1970-talet behövas en kvadratmeter friyta utomhus för varje byggd kvadratmeter inomhus och det fanns även andra normer som berörde ljusinsläpp i lägenheter (Alenius, 1976). Avnormeringen diskuteras även av Per G. Berg i en intervju med Landskapslaget (2020), där han menar att vissa av dessa normer behöver tas tillbaka i lagtext för att säkra att viktiga bostadsnära kvaliteter behålls när område efter område förtätas. Idag bestäms utemiljöernas storlek av plan- och bygglagen (2010).

Inom en eller i närheten av en tomt bebyggd med bostäder finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse” (8 kap 9 § PBL, 2010).

Rekommendationens otydlighet ger upphov till tolkning och vad som anses vara tillräckligt stor friyta utmanas i förtätningssdiskursen. Landskapsarkitektens roll är i detta avseende att lyfta fram alla de viktiga kvaliteter som vi vet kommer med bostadsnära grönska och rekreation. God tillgång till grönområden i sin närmiljö är bland annat direkt kopplat till positiva hälsoeffekter som minskad ångest och stress (Nutsford, Pearson, & Kingham, 2013). Bostadsgårdar tillför inte bara ett värde för de som bor i husen runt om, de kan också spela en viktig roll för ekosystemtjänster och biologisk mångfald i staden (Boverket, 2021). Tillgången och kvaliteten av naturområden i många städer runtom i världen minskar till följd av ökad urbanisering och förtätning.

Trots att det anses hälsofrämjande att ha ett grönområde i närheten av sin bostad. Det finns därför ett växande behov av urban grönska för rekreation och återhämtning. Att man förtätar på grönområden kan få till följd att avstånden till kvalitativ grönska ökar.

Avsaknaden av bostadsnära grönområden drabbar främst människor med låga socioekonomiska resurser eftersom de ofta saknar ekonomiska medel att välja att bosätta sig i gröna områden utanför den täta staden. Detta kan leda till en ökad ojämlikhet i tillgången till grönska då blir en ekonomisk fråga (Maas et. al, 2006). Om grönområde inte är integrerade i stadsbebyggelsen, utan en lyx man kan ta sig till utanför staden, kan förtätningen i förlängningen få kontraproduktiv effekt. Eva Kristensson menar i sin artikel ”Miljonprogrammets rymlighet – ett hotat värde” (2013) att fördelningspolitiska effekter av förtätningen kan leda till att de som har råd flyr staden på helger och semestrar medan de som saknar ekonomiska resurser blir kvar. Detta är negativt både genom att människor tvingas ta bilen till grönområden och att det ökar segregationen och ohälsan (Kristensson, 2013).

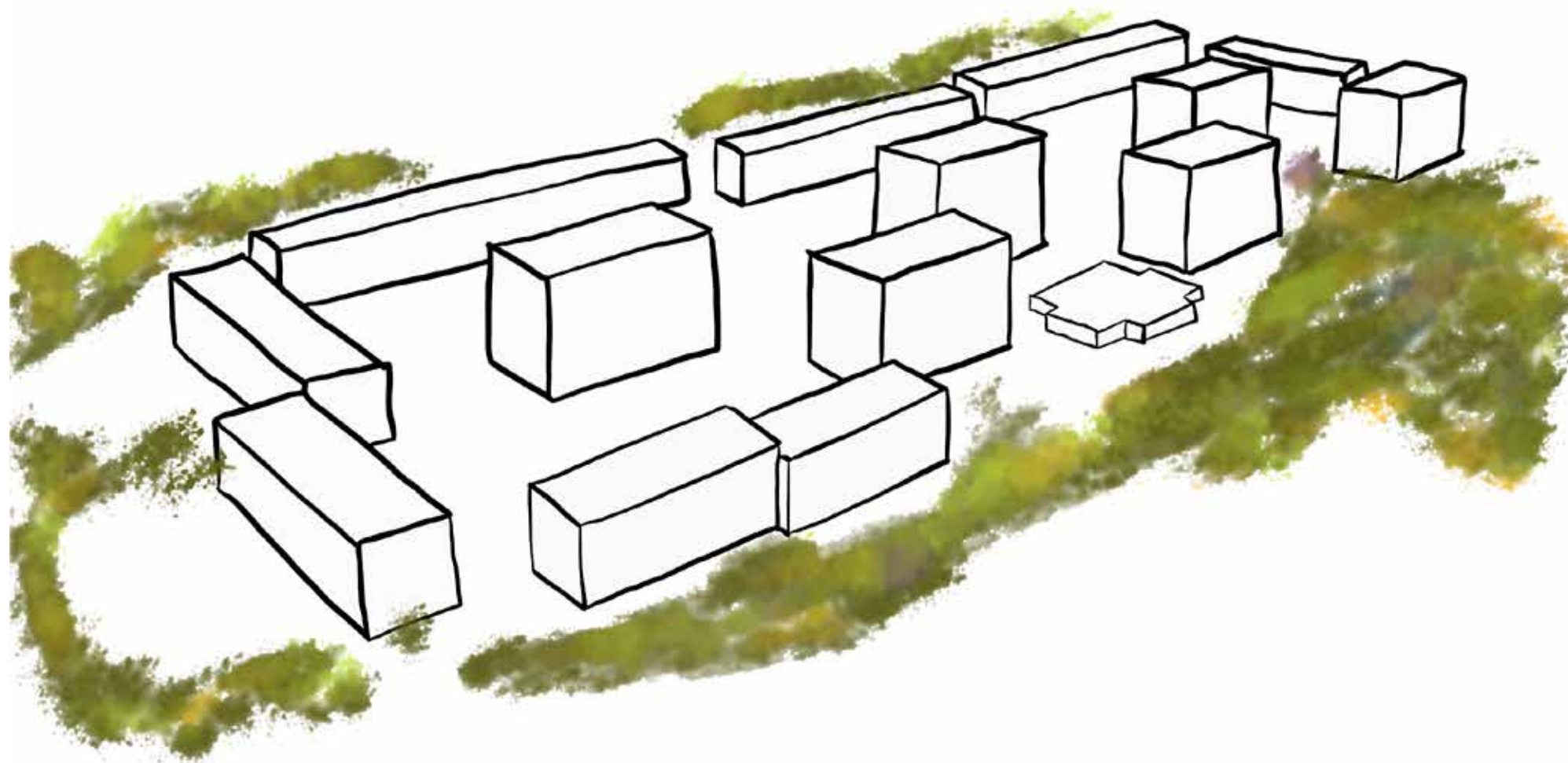
Människor som bor i områden med stor tillgång till grönska tenderar att vara hälsosammare som grupp betraktat. Den upplevda trivseln i bostadsområdet tenderar att vara högre i villaområden än i flerbostadshusområden, men denna skillnad jämnas ut när det finns god tillgång till grönområden. Parker och grönska borde därför spela en mer central roll i planeringen av framtidens städer (Maas et. al, 2006). Många barnfamiljer väljer idag att flytta från stadens centrum till kranskommuner eller stadens periferi för att det helt enkelt anses som att centrum inte erbjuder tillräcklig plats för barnen. Barnfamiljer med tillräckliga ekonomiska medel söker sig från staden för få tillgång till egen trädgård och för att få små mindre grannskap med trafiksäkra gator och närhet till natur (Stähle, s.37, 2016).

Grönområdets kvalitet och utformning är också viktig. Kaplan, Kaplan & Robert (1998) har i sin bok ”With People in Mind” undersökt hur olika landskapskaraktärer uppfattas av människor. Miljonprogramsområden har ofta öppna gräsmattorna och brist på stora träd. Detta i kombination med höga hus, upplevs enligt Kaplan, Kaplan och Roberts (1998) som händelsefattiga och för överblickbart. Ett annat exempel som människor tenderar att ogilla är de vida landskapets motsats, platser med tät vegetation som inte går att överblicka. Dessa ytor, menar Kaplan, Kaplan och Roberts (1998) saknar ett tydligt fokus och skapar osäkerhet hos människor som tenderar att känna sig vilsna och osäkra på vad man kan förvänta sig. Almgårdens landskap är i stor utsträckning byggd på dessa två ytterligheter. Dels de stora öppna ytorna med gräsmattor och betongplattor mellan husen, och i områdets ytterkanter stora täta buskplanteringar som inte går att överblicka. Ett mål med förtätningen bör alltså vara att strukturera nya byggnader, vegetation, gångstråk och mötesplatser på ett sätt som samtidigt är intresseväckande och lätt att orientera sig i.

Figur 31. Vidsträckt gräsmatta och tät buskage i Almgården. (Foto: Zara Persson, 2021)

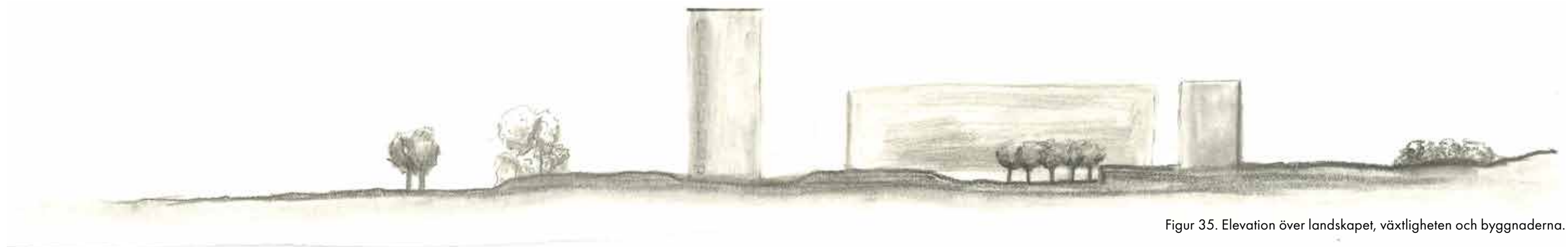
Processdagbok 4 - Gröna värden

Figur 32. De största gröna värdena finns omkring bostadsområdet. Bostadsgårdar på bjälklag försvårar plantering av stora träd.

Figur 33-34. Privata uteplatser och buskplanteringar i Almgården. (Foto: Zara Persson, 2021)

Figur 35. Elevation över landskapet, växtligheten och byggnaderna.

Funktionell täthet

I många förtätningsprojekt saknas tydliga gestaltningsmål för samspelet mellan hus och utemiljö och normer för exempelvis solinstrålning, utblickar, insynsskydd underskattas. I rapporten “Funktionell täthet - Nya FOMA-manualen” (2017) menar textförfattarna att bristen på normering i bostadsbyggandet riskerar att skapa bostadsområden som ingen vill bo i. Etablerad kunskap om hur avstånd mellan husen påverkar storlek och mängden solljus på bostadsgården får ofta stå tillbaka mot byggbolagens förtätningssiver som använder hållbarhetsfördelarna som argument för större lönsamhet i bostadsbyggandet. Högre exploatering ger högre avkastning. Målet med rapporten är att beskriva tätheten i relation till rymligheten i ett område för att på så sätt hitta en balans. En hållbar stad behöver vara både tät och rymlig och gestaltningen av förtätningen måste vara platsspecifik och målinriktad (Berg et. al., 2017).

Jadwiga Krupinska (2016) diskuterar detta i sin bok “Att skapa det tänkta” och menar att de normer, rekommendationer och standarder som var viktiga under miljonprogrammet var ett sätt för myndigheter att generalisera människors boendepreferenser för att få tolkningsföreträde som rationaliserade planerandet av nya bostadsområden. Detta försvagade i förlängningen arkitektprofessionens ställning i byggprocessen (Krupinska, 2016).

Förtätningsprojekt som genomförs idag utgår ofta från hur många bostäder som behövs utifrån stadens mål och strategier. Gestaltningen kommer i efterhand, istället för att utgå från vilka förbättringar man vill åstadkomma lokalt och bestämma exploatering utifrån detta (Berg, Erikson och Granvik, 2015). Här kommer landskapsarkitektprofessionen in som en viktig aktör. Förtätningen får även effekter för hela stadsdelars och för hela stadens sammanvägda funktioner och enligt Per G. Berg saknas tillräcklig kunskap och fakta om detta när stadsdelar förtätas (Berg, Erikson och Granvik, 2015).

Artikeln “A systematic review of the scientifically demonstrated effects of densification” (2020) visar att förtätningen som en allomfattande hållbarhetsstrategi saknar tillräcklig vetenskaplig grund. I den utvärderas forskning som berör förtätning som hållbarhetsstrategi och visar att högre bebyggelsetäthet i städerna främst bidrar till positiva effekter för transporter, ekonomi, service och teknisk infrastruktur. Dessa forskningsresultat är också överrepresenterade som underlag för förtätningen som hållbarhetsstrategi eftersom de är enkla att mäta och förstå (Berghauser Pont, Berg, Haupt & Heyman, 2020). Vilket kopplar an till Jonna Bornemarks (2017) bok “Det omätbaras renässans” om vår tids övertro på mätbarhet. Viktiga svårsmätbara kvaliteter tenderar att falla mellan stolarna när det finns allt för stor tilltro till det kvantifierbara.

Mer diffusa och svårbevisade effekter av förtätningen är de ekologiska, sociala och hälsomässiga, där täthet i högre utsträckning bidrar till negativa effekter. Det behövs en bättre balans hos planerare mellan förtätningens olika effekter, och att det finns inte någon

enkel lösning eftersom viss förtätning krävs för att möta urbaniseringen (Berghauser Pont, Berg, Haupt & Heyman, 2020). Landskapsarkitekter utgör därför en viktig resurs i ett förtätningsprojekt, den kompetens som en landskapsarkitekt besitter handlar om en kombination av ekologi, konst, teknik, sociala aspekter och hantverk vilket är relevant för helheten. Att göra väl avvägda val som bygger på subjektivitet snarare än mätbarhet är något som ingår i gestaltningsprocessen och är ett instrument att nå en välfungerande helhet (Krupinska, 2016).

Förtätning av miljonprogrammets bostadsområden

Förtätningen är tänkt att lösa flera aspekter som idag upplevs problematiska i miljonprogramsområden. Det ska dels förändra förhållandet mellan det offentliga, gemensamma och privata. De ytor som verkligen är offentliga, som torg och stråk kan utformas så att territorialiteten blir tydlig. Privata och gemensamma ytor behöver tydliga avgränsningar och detaljeringsgrad som bidrar till att öka orienterbarheten och medför ökad hemkänsla för det gemensamma utrymmet (Boverket, 2008).

Privata ytor kan exempelvis vara trädgårdar eller uteplatser som bidrar med personlig prägel till området och en mjuk övergång mellan hus och gård (Boverket, 2008). Oscar Newman (1996) menar att människors anspråk på en plats minskar när fler samsas om den. När ett begränsat antal människor delar på samma område, ökar ägandeskapet hos varje enskild individ och det blir lättare att nå en informell förståelse för hur platsen ska användas och vad som är acceptabelt att göra där. Om människor känner ägande för en plats är chansen att den används i rekreativa syften högre eftersom ägande är en grundförutsättning för att känna rätt att kontrollera och bestämma över vilka verksamheter som får äga rum där (Newman, 1996).

Utanförskap och segregation är begrepp som ofta lyfts i diskussionen om förtätning av miljonprogrammen. Segregation kan definieras som en form av social distans mellan olika befolkningsgrupper som visar sig genom fysisk åtskillnad. Ett av målen med förtätningen är att öka blandningen av olika befolkningsgrupper inom samma område. Om endast personer ur utsatta grupper bor inom ett område är risken för utanförskap hög (Boverket, 2004).

Ett sätt att minska segregationen är genom ny bebyggelse som stärker kopplingarna till omkringliggande områden. Att bebygga längs överdimensionerade matargator och på parkeringsplatser utanför området kan minska barriäreffekter. Ett sådant koncept återfinns i Malmö stads strategier för förtätning av ytterområden och handlar om att omvandla breda gator till stadsgator med trädalléer, trottoarer och cykelvägar (Jönsson, 2010).

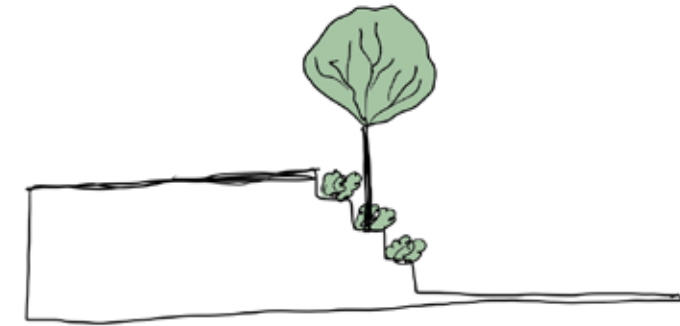
Argumenten att förtätningen av miljonprogramsområden leder till minskat bilanvändande är ifrågasatt. Eftersom många städer har ett överordnat centrum kommer förtätningssprojekt i perifera lägen inte automatiskt innebära minskade biltransporter. Att förtäta för att minska transporter är kopplat till läge i staden (Ståhle, 2016). Andra insatser som ökar möjlighet till hållbara transporter behöver därför planeras in för att minska bilberoendet.

Ett annat skäl att förtäta miljonprogramsområden är att höja områdets status genom förbättrad gestaltning. Småskalig utformning kan bidra till minskad ödslighet och nya byggnader kan förbättra rumsligheten. Oroliga röster syns på tidningarnas debattsidor över att grönskan och ljusinsläppet ska försvinna i miljonprogrammets bostadsområden när de förtätas (Sydsvenskan, 2021). En viktig lärdom är att ta tillvara landskapets kvaliteter. Uppvuxen vegetation och stora träd har ett viktigt värde för hela områdets karaktär och tar tid att återskapa.

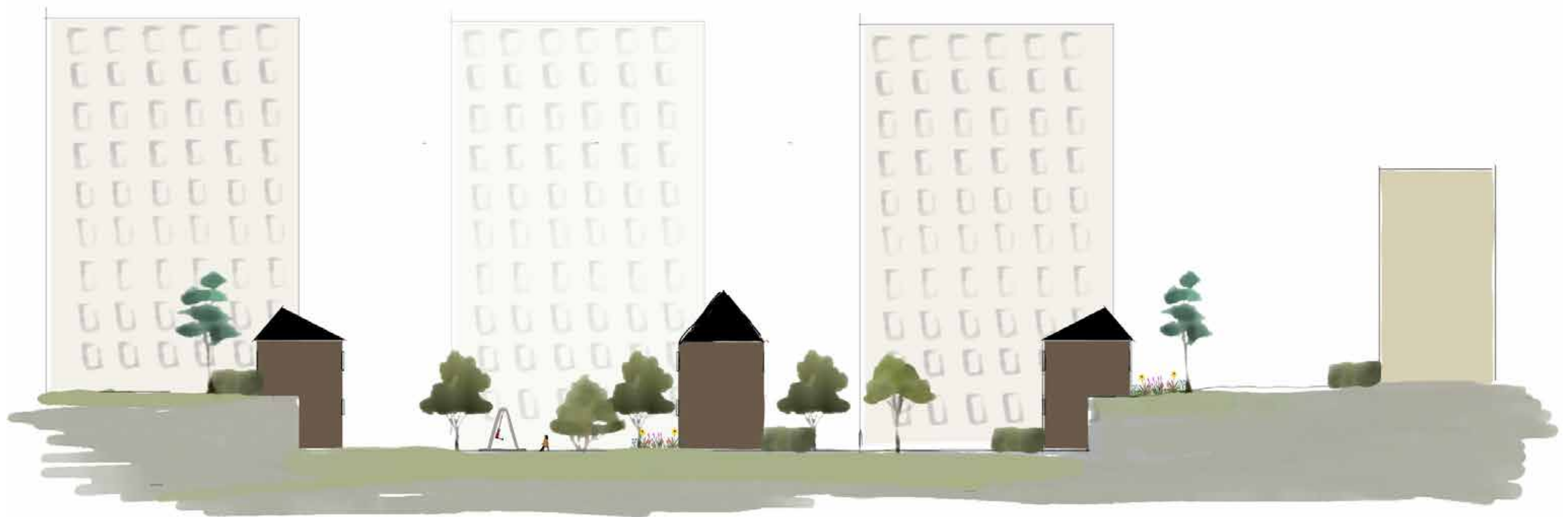
Det finns även ett behov av nya mötesplatser. Butiker, bibliotek och service har i stor utsträckning tvingats stänga av lönsamhetsskäl. I Almgården har Ica-butiken gått i konkurs vilket medfört problem för de boende som har svårt att ta sig längre sträckor. Stora köpcentra och internethandel konkurrerar ut det småskaliga och lokala. Förtätningen anses lösa detta genom att ett ökat exploateringstal ökar befolkningsunderlaget och skapa bättre förutsättningar för kollektivtrafik, handel och service (Boverket, 2005).

Processdagbok 5 - Nivåskillnader och terräng

Att lösa nivåskillnaderna inom området som uppstått till följd av trafiksepareringen har varit en viktig del av min process. Olika alternativ har testats för att minska den visuella närvaron av nivåskillnaderna och öka mobiliteten i området. Jag testade olika varianter med terraserade höjdskillnader och mer naturliga slänter innan jag kom på idén att använda förtätningen som en brygga mellan olika nivåer.

Figur 37-38 Skisser över terrasserade nivåskillnaderna som kan användas som sekundära sittplatser och planteringar. Inspiration ur "A pattern language: towns, buildings, construction" (Alexander, Ishikawa & Silverstein, 1977)

Figur 39. Sektion som undersöker möjligheten att använda nya byggnader för att dölja nivåskillnader

Figur 40. Akvarell som undersöker möjligheten att skapa slänter för att dölja nivåskillnader.

Fallstudie - Almgården

Områdesanalys

Platsspecifika förutsättningar

Almgården ligger i östra Malmö, precis utanför inre Ringvägen och ingår i Rosengårds stadsdelsförvaltning. Området exploaterades på tidigare jordbruksmark och det finns ingen bevarad natur i området, allt byggdes upp samtidigt. Området är utformat som en sammanhängande helhet där byggnadernas placering, material och funktion vittnar om dåtidens rationella och variationsbegränsade estetik (Samuelsson, 2014). Från Agnesfridsvägen går områdets enda bilväg som leder in till garagen och till en öppen gästparkering. Resterande del av området är bilfritt.

I Almgården finns 998 lägenheter fördelade på 1-, 2-, 3- och 4-rum och kök. Bebyggelsen utgörs av femvånings lamellhus i gult tegel och vita höghus i nio till tio våningar. Bebyggelsen ligger i en svag västsluttning vilket kontrasterar mot det omkringliggande flacka landskapet. Byggnaderna ligger indragna, med cirka 50 meter mellan byggnad och väg, och buskagebeklädda jordvallar har anlagts mot vägarna. Dessa skapar halvcirkelforma-

de parkrum mellan husen och gatan som bidrar till att skärma av området. Hela området präglas av en stark geometri med sex höghus på jämna avstånd längs områdets huvudgata som är en plattlagd gångväg och utgör områdets huvudaxel. I ytterkant omges området av lamellhusen som med sitt mörka tegel kontrasterar mot de vita höghusen. Marklägenheterna i lamellhusen har små uteplatser placerade ut mot gården.

Till de 998 lägenheterna hör 1000 parkeringsplatser under gårdarna med direkt anslutning till trapphusen. På bostadsgårdens bjälklag ligger femtio centimeter matjord som möjliggjort plantering av mindre träd och buskar (Samuelsson, 2004).

Bostadsområdet byggdes 1969-1972 och är ritat av Thorsten Roos, Kurt Hultin och Carl Nordström på uppdrag av Hugo Åbergs Fastighetsförvaltning AB (Tykesson & Ingemark, 2002), som också ägde och förvaldade området fram tills det såldes till Akelius fastigheter 2014 efter Hugo Åbergs död (Fastighetsvärden, 2014). Den fysiska gestaltning är typisk för miljonprogrammet. Sedan uppförandet har inga större förändringar genomförts men under 1980-talet upprustades utemiljöerna i ett försök att tydliggöra avgränsningar och öka mängden avskilda sittplatser. Fasaderna på höghusen har bytts ut och ändrat estetisk utformning med ny färgsättning för att öka attraktiviteten, och entréerna rustades upp för att matcha den nya fasaden. Denna förändring skedde efter 30 år och gestaltades av Kurt Hultin som var med och planerade dess ursprungliga utformning (Samuelsson, 2014).

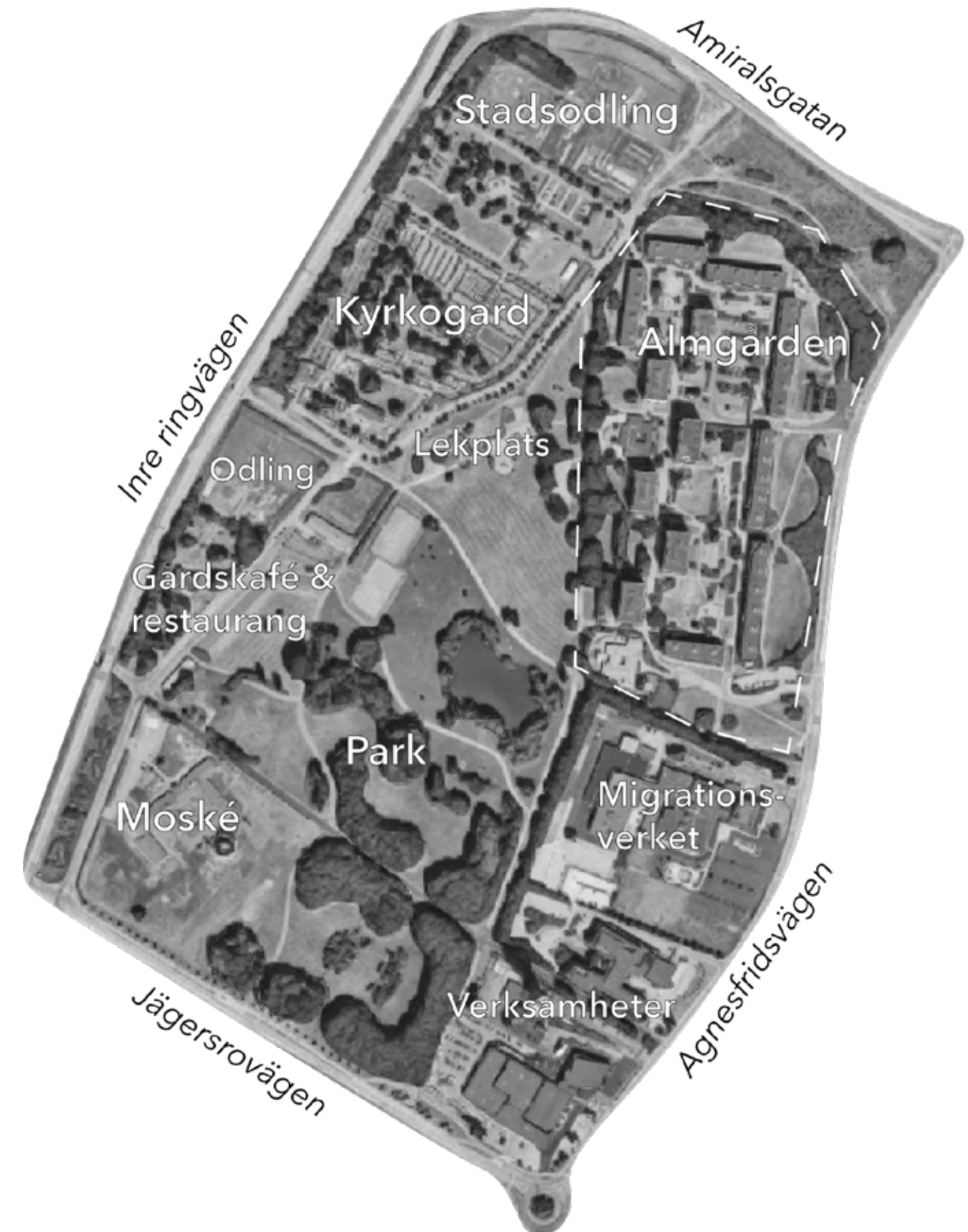

Figur 41. Vy över Almgården. (Foto: Highshot.com)

Kvarteret

Väster om Almgården ligger Ögårdsparken som uppfördes under 1960-talet som en uttalad stadsdelspark åt Almgården och omkringliggande bostadsområde. Den består av en stor gräsmatta, damm och lekplats. Vegetationen är idag väl uppväxt och utgör en stor kvalitet för området både som rekreation och utsikt. Utsikten mot västra Skrävlinge kyrka är en viktig kvalitet som bidrar till att skapa en pittoresk känsla. Västra skrävlinge kyrka är både ett historiskt landmärke och samlingsplats i området. Här ligger också Malmö Moské som är en viktig mötespunkt.

I kvarteret finns flera stadsodlingar som kopplar an till områdets historia. Det finns både odling för privatpersoner i stadsodlingen, men där förekommer även kommersiell odling. Intill den gamla gården Botildenberg odlas grönsaker som idag används till deras restaurang och kafé.

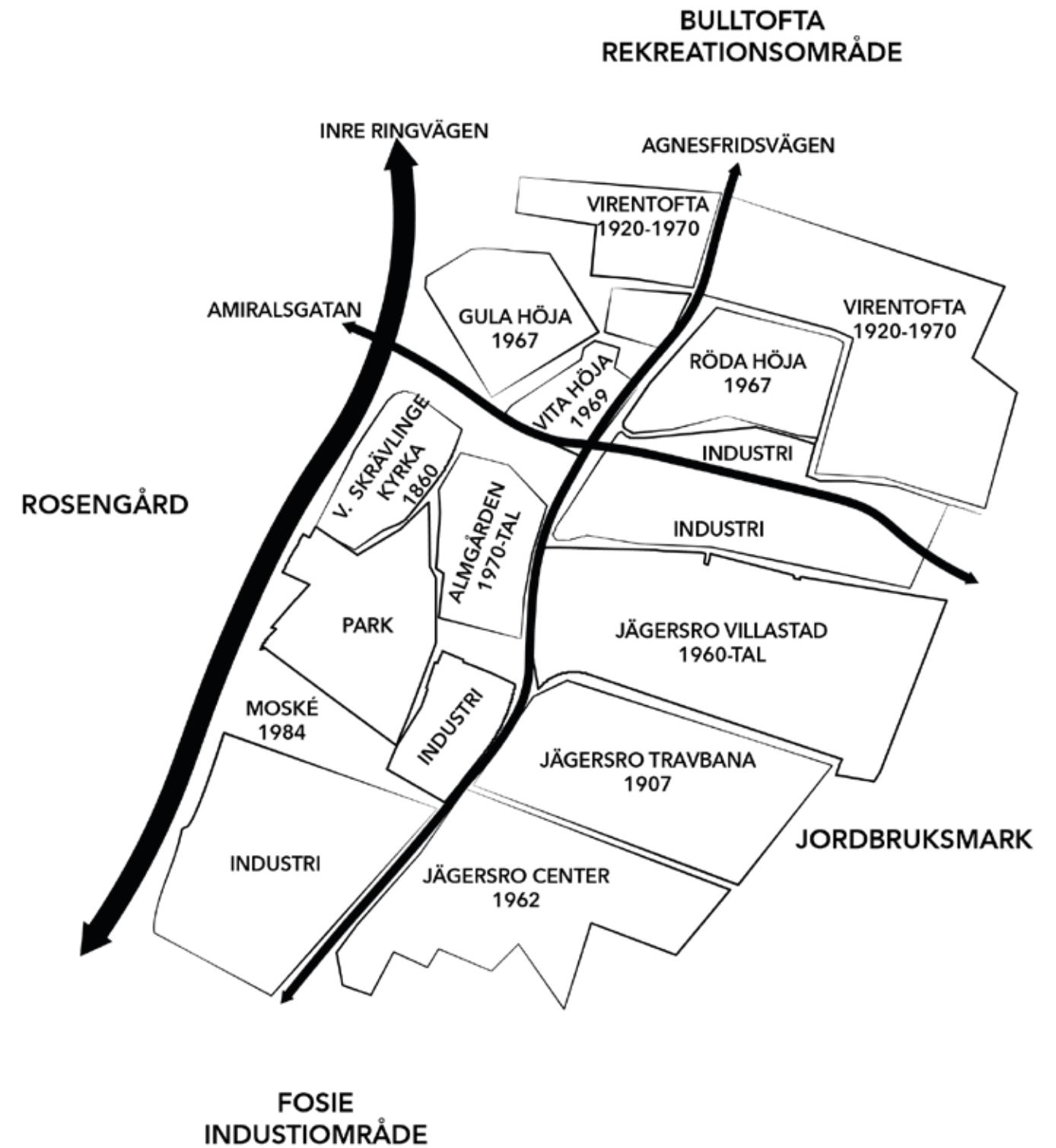
Figur 42. Funktioner i kvarteret.

Stadsdelen

Jägersro står inför stora förändringar med förtätningsplaner i flera delområden. Jägersro travbana är planerad att flytta till nya anläggningar och området ska då bebyggas med ny stadsbebyggelse. Visionen är att 4000 nya bostäder ska byggas tillsammans med nya skolor och verksamheter. Projektet är fortfarande i en inledningsfas och är tänkt att börja byggas 2025 (Malmö stad, 2022). Denna stadsutbyggnad påverkar Almgården genom att det kommer öka befolkningsunderlaget för cykelvägar, kollektivtrafik och handel i stadsdelen.

Malmö stad planerar även, som en del i utbyggnaden av Amiralstaden, att förtäta längs Amiralsgatan för att bättre länka samman Rosengård med den övriga staden. Visionen innebär att 2800 nya lägenheter ska byggas längs Amiralsgatan, som samtidigt byggs om från en trafikled till stadshuvudgata, med mer plats för cykel- och gångtrafikanter. Utbyggnadens knutpunkt blir Rosengårds station som samtidigt byggs ut med nya verksamheter och bostäder (Malmö stad, 2021). Kopplingen mellan Almgården och Malmös centrala delar förstärks i och med detta och Amiralsgatan som går vidare förbi Almgården kommer få en ny karaktär. Projektet är tänkt att vara klart 2040 och är nu ute på samråd (Malmö stad, 2021).

I kommunens planprogram för förtätningen av Almgården är en viktig del att Agnesfridsvägen ska omvandlas till stadsgata. De föreslår ny bebyggelse intill gatan i form av fyra-, fem- och sexvåningshus (se Bilaga 3 för Malmö stads förslag).

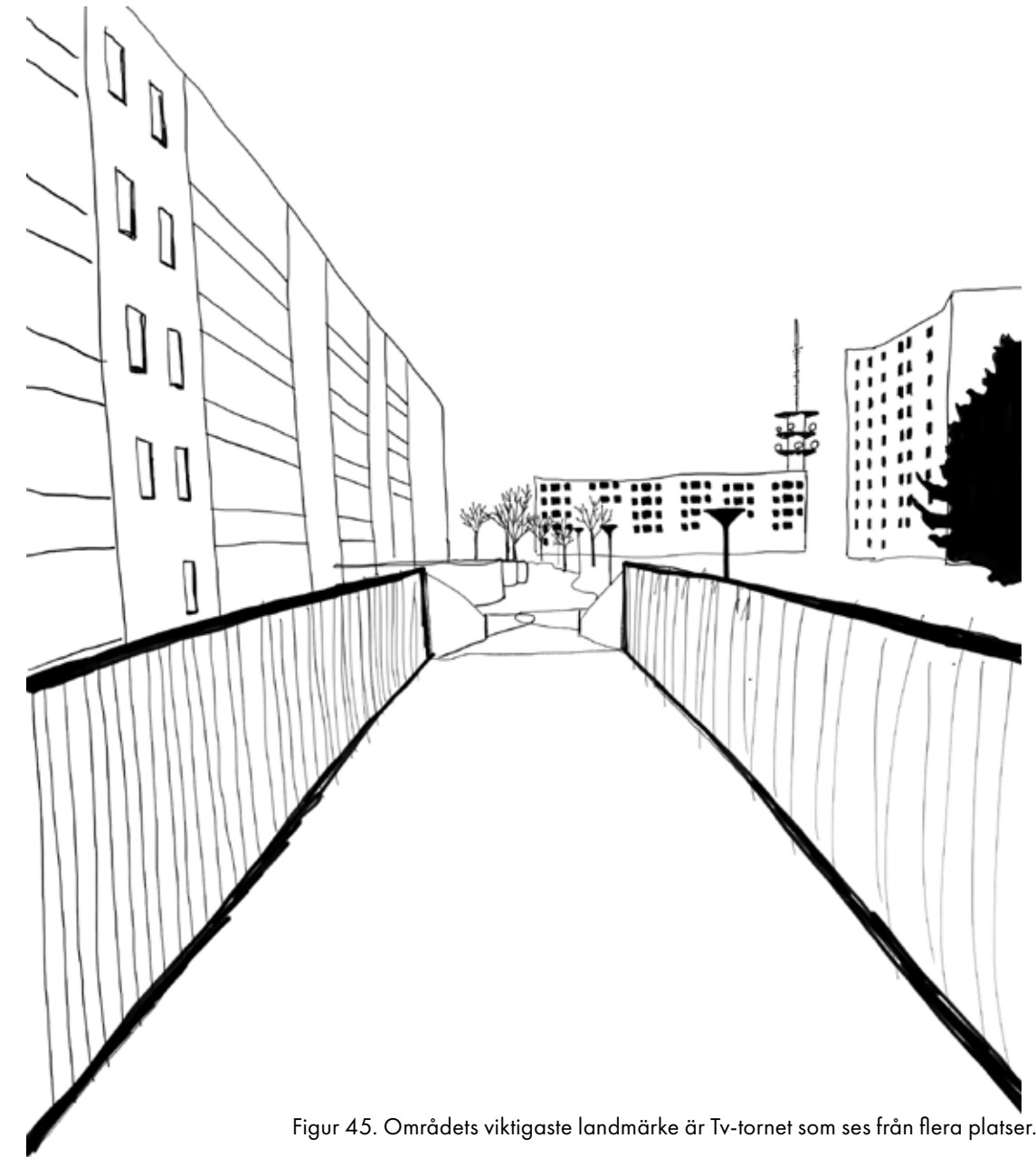

Figur 43. Intelligande områden och när de byggdes.

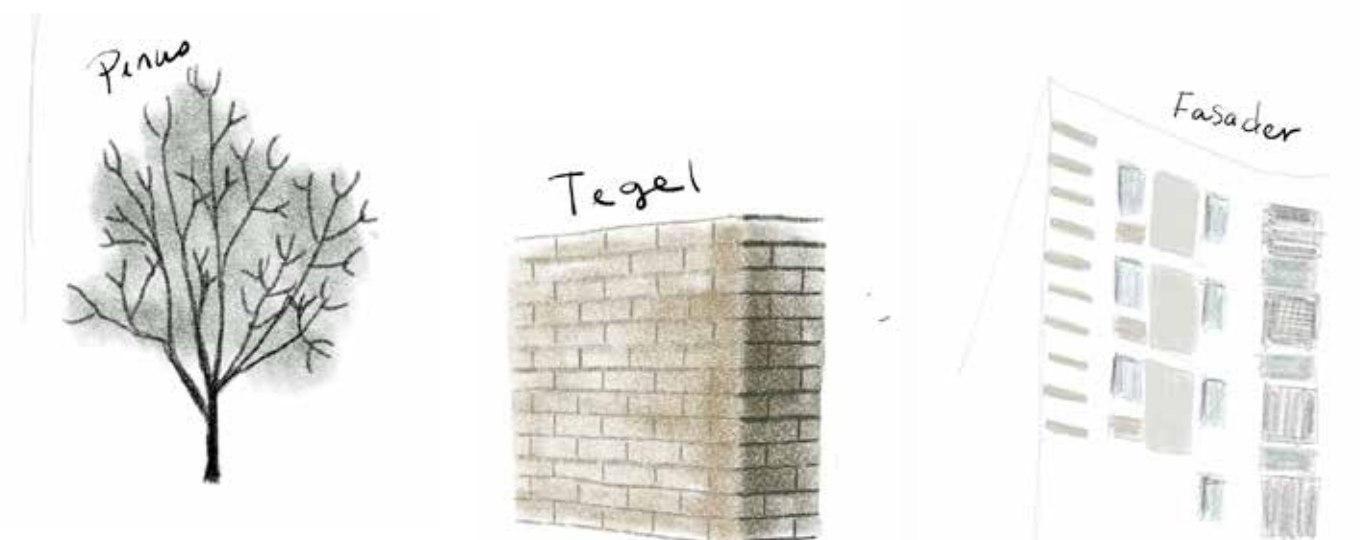
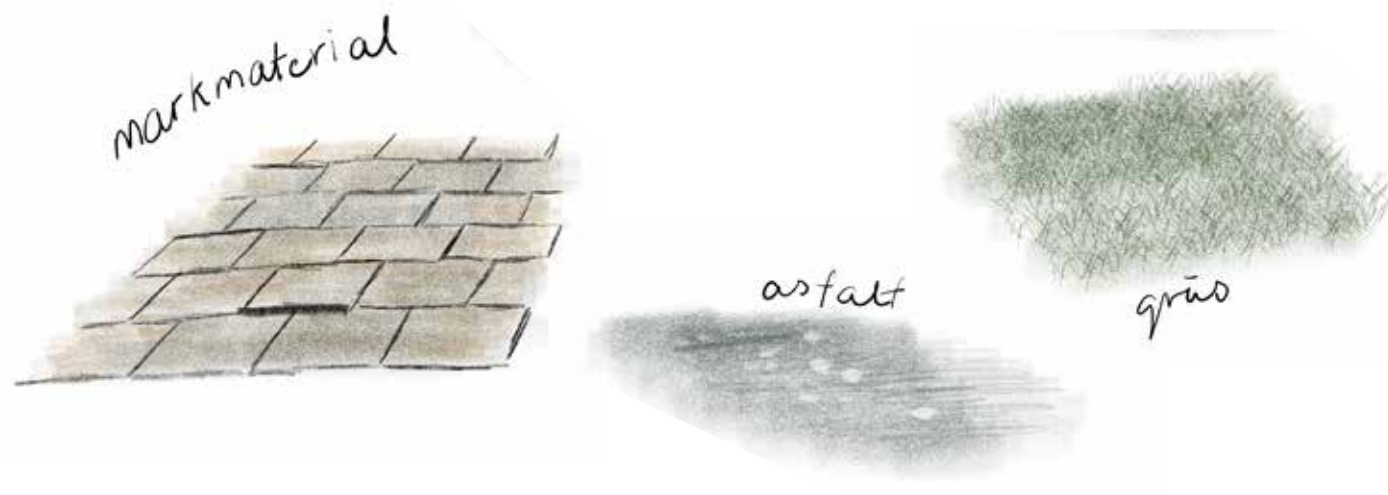
Processdagbok 6 - Karaktärsskapande element

Figur 44. Områdets mittaxel med vy mot tvtorn. Entreéerna är tydligt markerade.

Figur 45. Områdets viktigaste landmärke är Tv-tornet som ses från flera platser.

Figur 46. Material i Almgården. Betong, asfalt, gräs, tall, gult tegel och höghusens fasad.

Kopplingar

Almgården förhåller sig till den omkringliggande storskaliga infrastrukturen. Vallar och buskage skärmar av området från intilliggande infrastruktur vilket medfört att området upplevs som en isolerad ö i förhållande till sin omgivning. De viktigaste kopplingarna från Almgården är de mot centrum, som idag går längs Amiralsgatan om man transporterar sig med bil och på cykelvägen i sydväst som leder genom Rosengård vidare in mot centrum. Kopplingen till Jägersro är även viktig eftersom det är den områdets närmaste handelsplats.

Utemiljöer

Det övergripande intrycket av Almgårdens utemiljöer är att de är öppna, man kan se genom hela området på många platser, främst på vintern när träden är avlövnade. Det finns inga tydliga uppdelningar av bostadsgårdarna utan hela ytan mellan husen är gemensam för alla boende. Det finns privata uteplatser till de flesta marklägenheterna i markplan vilket är en tydlig territoriell gräns. Det finns mycket stängsel och grindar i området, för att säkerställa att höjdskillnaderna inte utgör någon risk. Det upplevs som mindre offentligt innanför dessa stängsel.

Figur 48. Säkerhetsavspärningar vid nivåskillnad i Almgården.
(Foto: Zara Persson, 2021)

Figur 49. Staket som inramar lekmiljöer och av bostadsgårdar i Almgården.
(Foto: Zara Persson, 2021)

Rumslighet och täthet

Den befintliga rumsligheten präglas av storskalighet. I jämförelse med de flesta miljonprogramsområden är Almgården byggd i en större skala. Husen är tio- och femvåningar vilket bidragit till att avstånden mellan husen är stora. Höjdskillnaderna i området bidrar till att dra ner skalan eftersom de högsta husen ligger längst.

Skillnaden i skala mellan Almgården och Jägersro Villastad är närvarande men inte påtaglig eftersom buskage och träd mjukar upp övergången.

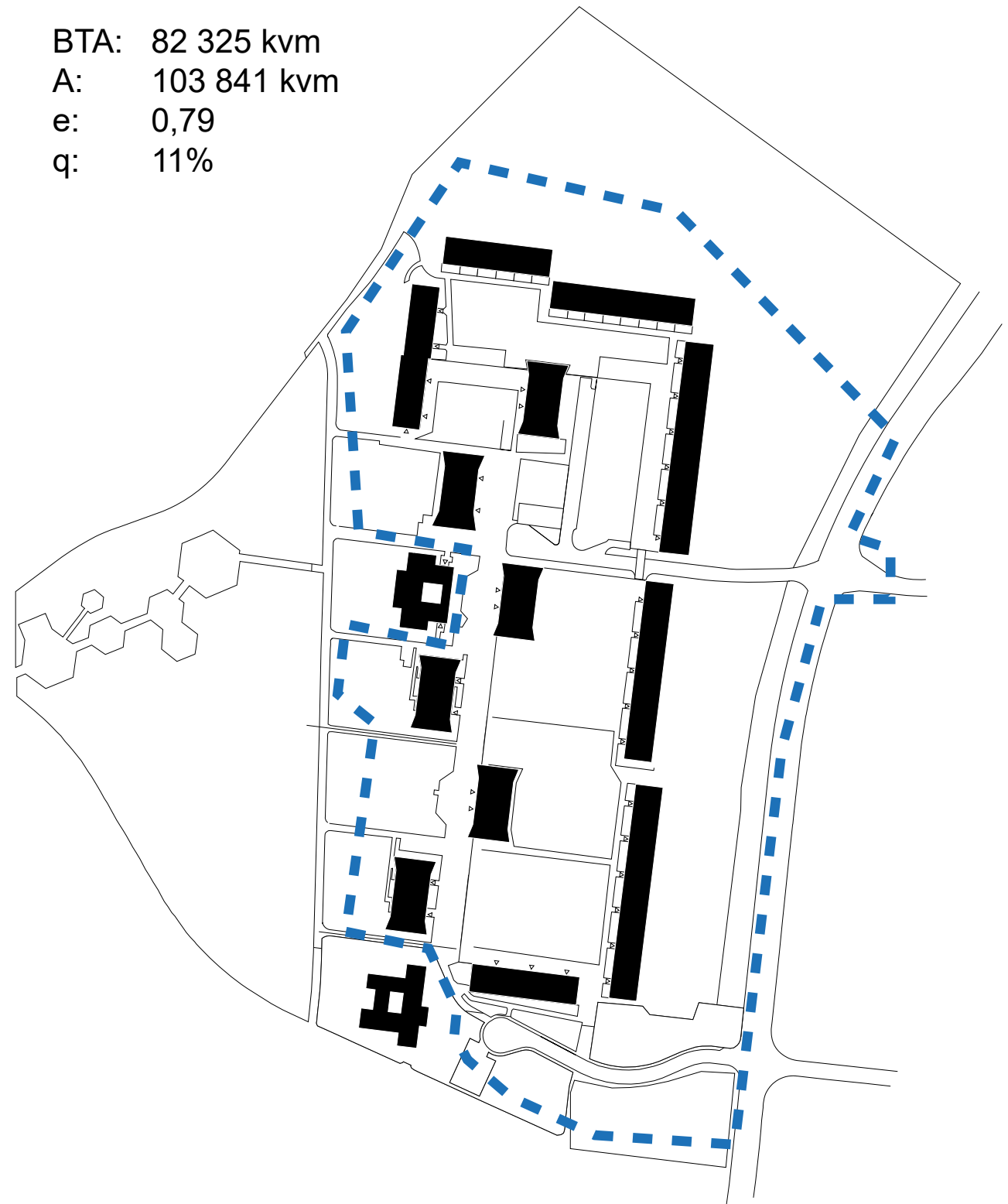
Exploateringstalet är lågt i jämförelse med innerstaden men ligger inom ramen för bostadsområden byggda under miljonprogramsåren. Områdesgränser är därtill endast juridisk och funktionell, omkringliggande markareal upplevs som en del av området.

I Johan Råberg och Anders Fribergs bok "Svenska stadstyper - historik, exempel, klassificering" (1996) listas typiska svenska stadstyper och täthet och exploateringstal redovisas. I jämförelse med andra bostadsområden från samma tid ligger Almgårdens täthet inom ramen.

Om man istället tittar på tätheten i innerstadsområden, som idag är idealet, ligger exploateringstalen för Rörsjöstaden på 1.8. Det är således mer än dubbelt så tätt (Rådberg & Friberg, 1996).

Utifrån litteraturstudien har jag bestämt att exploateringen av området i första hand ska utgå från det platsspecifika behovet och den nya exploateringen är beroende av platsspecifika omständigheter. Malmö stad vill i sitt planprogram (Se Bilaga 3) öka bruttoarea (BTA) med 45 000 kvadratmeter.

BTA: 82 325 kvm
A: 103 841 kvm
e: 0,79
q: 11%

Figur 50. Malmö stads områdesgränser och befintlig täthet. Här redovisas bruttoarean (BTA) som är den sammanlagda våningsytan. Den totala markarealen (A). Exploateringstalet (e) uppger förhållandet mellan bruttoarean och den totala markarealen. Bebyggd andel av markarealen redovisas som (q).

Gestaltningförslag

Principer

Genom litteraturstudien och platsanalysen har jag kommit fram till fem gestaltningssprinciper som mitt förslag vilar på. Dessa har varit vägledande i gestaltungsarbetet och genomsyrar alla beslut.

- Förtätningen ska bidra till ökad variation och småskalighet
- Den ska vara landskapsanpassad och landskapet ska integreras i området
- Nyexploatering ska utformas så att bilfria utemiljöer kan bibehållas
- Förtätningen ska minska barriäreffekter såväl inom området som till angränsande områden
- Nya byggnader ska förstärka gränser mellan offentlig, privat och gemensamt

Koncept

Förtätning som tillför kvaliteter

De nya bostadshusen ska placeras så att de tillför värden utöver fler bostäder. De ska lösa identifierade problem i områdets gestaltning, medföra förbättringar i utemiljön och utformas så att befintliga kvaliteter behålls.

Redan vid mitt första platsbesök upplevde jag områdets nivåskillnader och brist på rumsbildande grönska inom området som problematisk. Ju mer jag läste och skissade ju större blev insikten att avsaknaden av naturliga landskapsformer inom området behöver åtgärdas. Barriärerna inom området utgörs främst av de stora nivåskillnaderna som både är synligt påtagliga och försvårar orienteringen och mobiliteten.

Figur 51. Konceptbild - Horisontell förtätning ska koppla samman området med intilliggande områden och parken ska bli mer integrerad med bostadsbebyggelsen.

Illustrationsplan

Figur 52. Illustrationsplan som visar var nya byggnader placeras. Befintliga byggnader är vita och nya byggnader grå. De nya radhusen är två våningar och de nya lamellerna fyra våningar.

Värdeskapande förtätning

Figur 53. Plan som förklarar på vilket sätt förtätningen svarar mot gestaltungsprinciperna.

Ökad variation och småskalighet

Nya boendeformer tillförs området i form av radhus med små förgårdar och trädgårdar och fyrvåningshus mot Agnesfridsvägen med lokaler för handel i gatuplan. Nya material tillförs området både genom markbeläggning, fasadbeklädnad och utrustning.

Landskapsanpassning & Integrerad grönska

Planförslaget är anpassat till befintliga höjdskillnader och vegetation. I så stor mån som möjligt ska befintliga stora träd behållas och i parken placeras husen så att vegetation kan bevaras. Där bostadsområdet möter Ögårdsparken placeras inga nya hus eftersom parken är tänkt att integreras i området vilket lämpar sig bäst på ytor som inte utgörs av bjälklag.

Figur 54. Parkens nya utbredning.

Bilfri boendemiljö

Bilfria områden är en bristvara i Malmö och Almgårdens bilfria struktur bör därför bevaras. Bilvägar intill bostäder utgör barriärer, framförallt för barn och rörelsehindrade. Bilfria bostadsnära miljöer bidrar även till minskade utsläpp och buller vilket är hälsofrämjande. Detta ska åstadkommas med underjordiska garage och parkeringar i områdets utkant.

Privat - gemensamt - offentligt

De privata uteplatserna behålls och nya tillkommer i de nya husen. Radhusen kommer få förgårdar, där gränsen mellan den privata förgården och den gemensamma bostadsgården tydligt framgår. Radhusens trädgårdar och marklägenheternas uteplatser ska tydligt avgränsas med sammanhängande staket eller häck. Radhusen placeras så att gränsdragningen mellan de gemensamma bostadsgårdarna och offentliga gångvägarna förstärks. Ytorna väster om höghusen ska göras om till bostadsgårdar och inga nya byggnader tillförs här eftersom att det är höghusen som lider störst brist på bostadsnära utemiljöer.

Figur 55. Bostadsgårdarna får tydligare gränser

Överbygga barriärer

Ny bebyggelse intill Agnesfridsvägen ska bidra till att omvandla gatan till stadsgata. Utrymmet och hastigheten för bilarna minskas till förmån för gång- och cykelväg och trädplantering. Radhus placeras så att höjdskillnaden döljs, med entréer i båda planen. Lamellhusens entréer och uteplatser ska placeras så att de minskar barriären mellan den befintliga- och nya bebyggelsen.

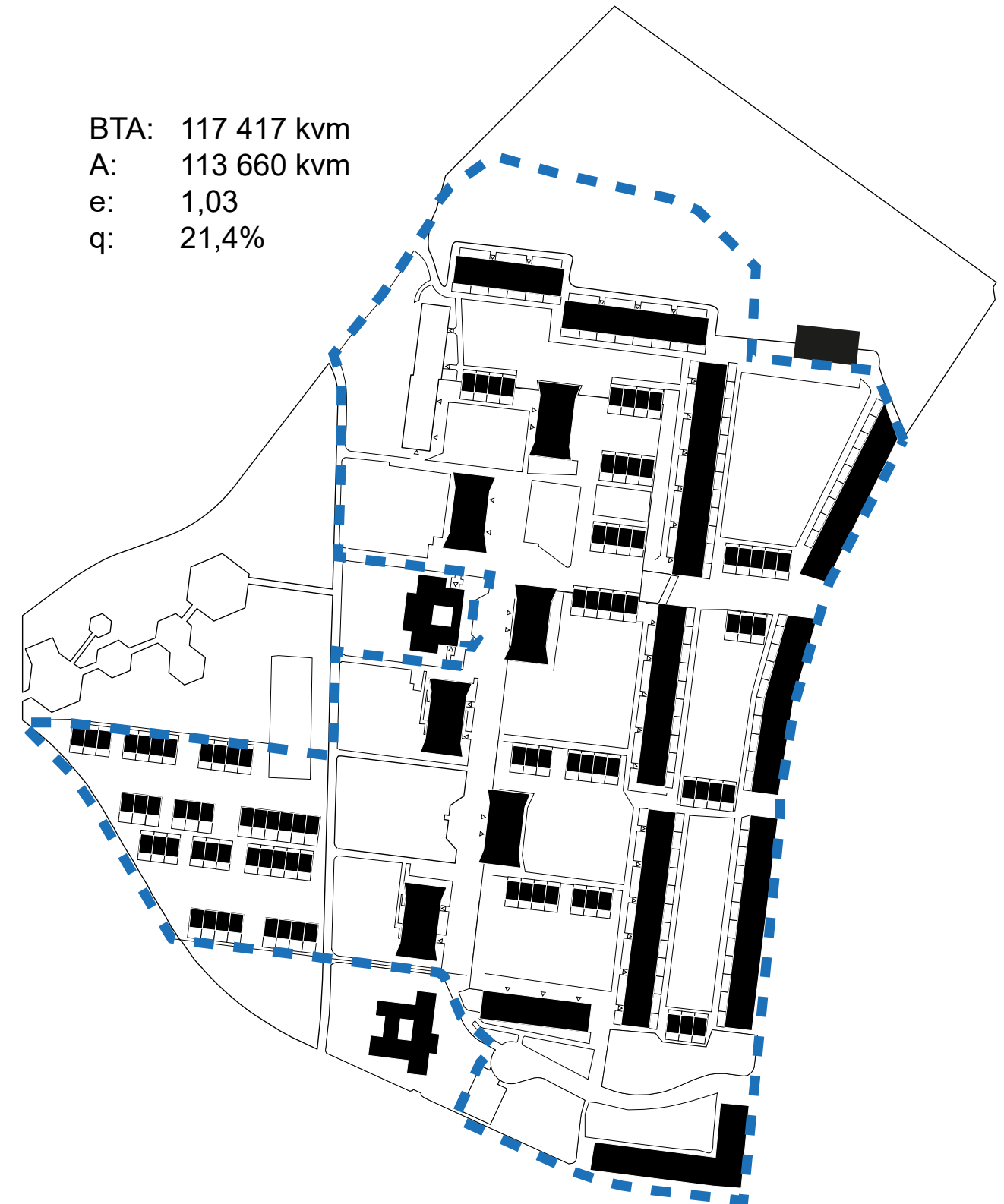
Nya radhus i Ögårdsparken stärker kopplingen till centrum och ökar tryggheten kvällstid.

Den nya tätheten

Förslaget leder till att bruttoarean (BTA) ökar med 35 000 kvadratmeter vilket är 10 000 kvadratmeter mindre än Malmö stads förslag. Detta trots att den totala markarealen ökar med 10 000 kvadratmeter.

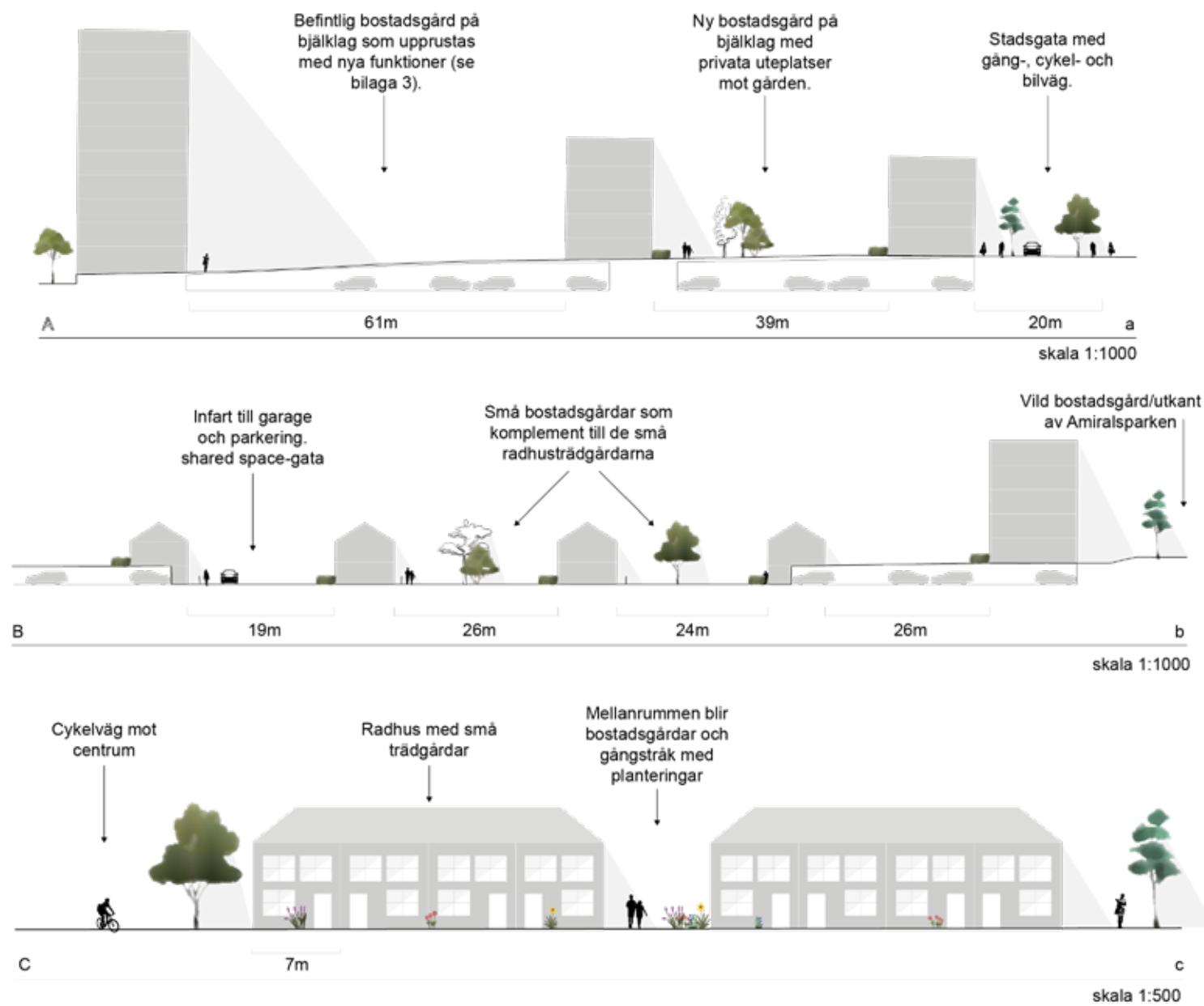
Det lägre exploateringsstalet påverkas av att lamellhusen är lägre, genomgående fyra våningar istället för Malmö stads föreslagna lamellhus om fyra till sex våningar.

Beslutet att inte bygga högre än fyra våningar baseras dels på beskuggningen av Jägersro villastad och dels på kunskapen om den mänskliga skalan. För att få ner storskaligheten på området byggs lägre hus som en gradient mot omkringliggande bebyggelse.

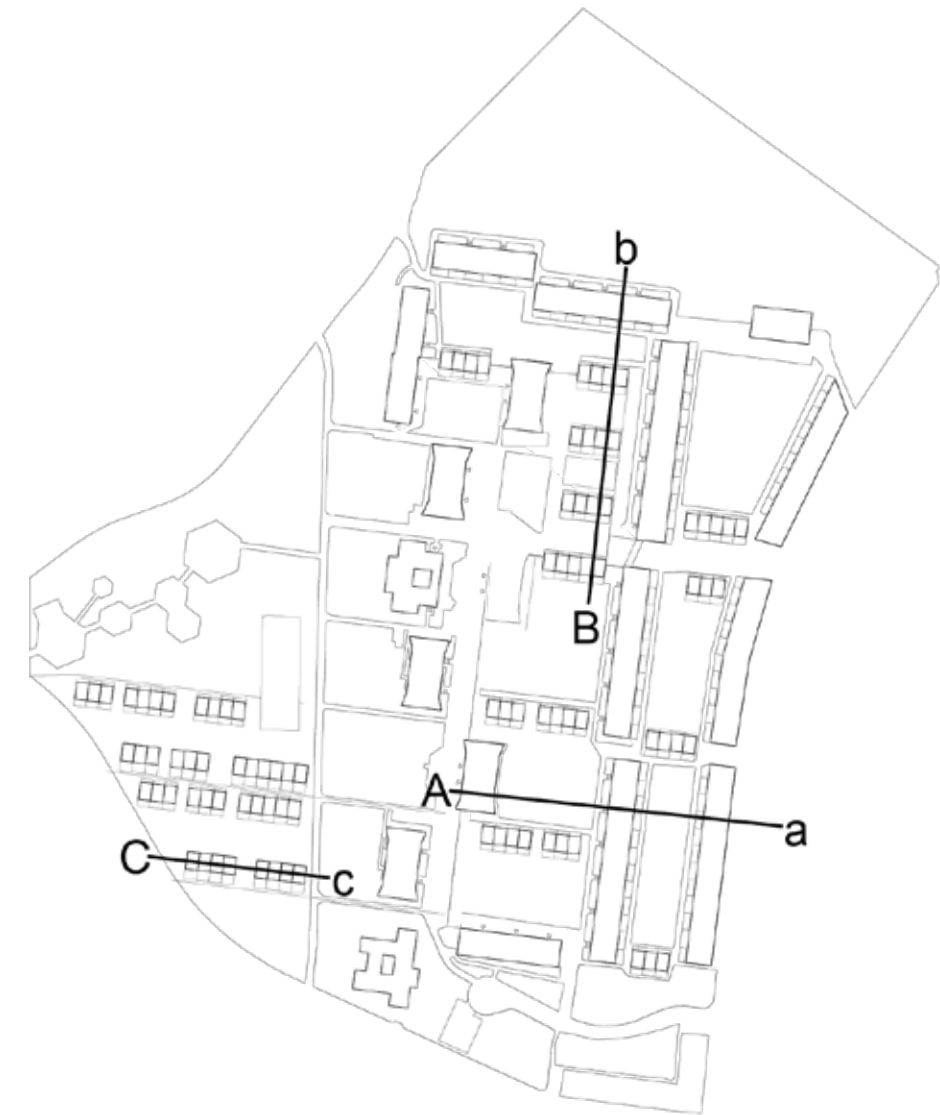

Figur 56. Ny gränsdragning som innefattar delar av Ögårdsparken.

Sektioner

Figur 58. Sektioner i olika skalor som visar rumsligheten efter förtätning.

Figur 57. Plan som visar sektionernas placering

Visualiseringar

Figur 59. Visionsbild med nya radhus, material och växtlighet i Almgården.

Figur 60. Visionsbild med områdets enda bilväg som blir en shared space-gata med en privat zon närmast husen som ska bidra till ökat liv i området.

Diskussion

Syftet med detta arbete har varit att pröva och reflektera över dagens förtätningssideal i befintliga miljonprogram och undersöka hur landskapsarkitektens metod kan bidra till att hitta platsspecifika förtätningslösningar som utgår från vad förtätningen kan förbättra i områdets nuvarande gestaltning. Av den anledningen har inventering, analys och historisk undersökning av miljonprogramsområden i allmänhet och min valda plats Almgården i synnerhet varit viktig för att komma fram till vilka rumsliga och landskapsarkitektoniska aspekter som förtätning kan komma att förbättra. Att nå fram till ett gestaltungs-förslag har varit arbetets mål och gestaltungsarbetet har inneburit att jag reflekterat över litteraturen genom att skissa på hur nya hus kan placeras i Almgården.

Litteraturstudien har inte försökt förklara miljonprogrammet och förtätningssidealet i sin helhet utan har utförts som ett sätt att hitta aspekter som inspiration för min gestaltning. Ur litteraturstudien av modernismens stadsplaneringsideal har jag funnit att Le Corbusiers (1976) tidiga visioner om den moderna staden handlade om minskade markanspråk och effektiviserade boendemiljöer där naturen kunde bevaras och få större plats. Onkel Toms Hütte fick här statuera ett exempel på modernistisk arkitektur som anpassats efter landskapet och blev därför en viktig inspiration. Detta fick mig att fokusera på att gestalta förtätningen i Almgården så att det befintliga landskapet kunde bevaras. Under miljonprogrammet valde man ofta att radera landskapet och den befintliga naturen för att kunna bygga rationellt och effektivt. Det blev därför viktigt för mig att ta in det befintliga landskapet som en viktig aspekt i gestaltungs-förslaget. Exempel på detta är att jag valt att förtäta ytor som ligger på bjälklag eftersom dessa inte lämpar sig för plantering av stora träd. För att få en än bättre landskapsanpassning hade jag behövt göra modeller som visade terrängen.

De analyser som jag utfört har syftat till att besvara frågor som jag stött på längs vägen. Jag har undersökt rumsligheter genom att skissa fritt och i sektion och testa hur rummet påverkas av nya byggnader på olika platser. Målet med områdets rumslighet har varit att skapa nya rum som smälter in i den befintliga strukturen. Jag har även undersökt rörelsestråk och vistelsezoner i området. De befintliga stråken har varit vägledande för placeringen av de nya husen.

Jag har också undersökt den faktiska bostadsgårdsytan för varje hus. I Malmö stads förslag har man räknat på gårdsyta för hela området vilket ger en missvisande bild av hur situationen ser ut för varje enskilt hus. Detta i ett försök att säkerställa tillräcklig bostadsgårdsyta för alla boende.

Gestaltungs-förslaget

Min föreslagna gestaltningen av förtätningen av Almgården utgår från landskapet och gör en ansats att förbättra en rad olika aspekter. Förslaget ger en vision för hur man kan tänka, istället för att utgå från hur många bostäder man vill bygga är platsens behov utgångspunkt som Berg, Erikson och Granvik (2015) skriver i “Funktionell täthet – en kritisk studie om förtätning som hållbarhetsstrategi i vanliga svenska urbana stadstyper”. Mitt mål har varit att genom hitta problem i den nuvarande gestaltningen som kan lösas genom förtätning. Där är trafikseparering, brist på gränser mellan offentligt privat och gemensamt, minskade barriärer, förbättringar av bostadsgården och ökad variation och småskalighet viktiga aspekter. Aspekterna har valts ut ur litteraturen där dessa förts fram som problem i många miljonprogramsområdes ursprungliga gestaltning.

Förståelsen för landskapet och grönskans betydelse i bostadsnära sammanhang är viktig men glöms ofta bort eller kommer i andra hand. Att landskapsarkitekter medverkar i förtätningsprojektens tidiga skeden är därför viktig för att detta ska bli en viktig del i den slutgiltiga utformningen. Att miljonprogrammet har dåligt rykte har mycket att göra med att det redan från början fick utstå kritik för torftiga och ofärdiga utemiljöer. Trots att många satsat på upprustningar av bostadsgårdarna och förbättringar i utemiljön har det dåliga ryktet i många fall hållit i sig. I mitt gestaltungs-förslag har jag genom placering av nya hus därför försökt förändra den rumsliga uppdelningen av bostadsgården för att göra den mer småskalig och personlig. Som Oscar Newman (1996) menar minskar människors anspråk på en plats när fler samsas om den. När ett begränsat antal människor delar på samma område, ökar ägandeskapet hos varje enskild individ och det blir lättare att nå en informell förståelse för hur platsen ska användas (Newman, 1996). I Malmö stads förslag bebyggs stora delar av bostadsgården. Förskolan tar stor mark i anspråk eftersom den kräver instängslad utemiljö för barnen. Detta har jag försökt undvika genom att placera förskolan i områdets nordöstra del. Ytterligare en vinst med detta är att förskolegården placeras på en plats där det finns gått om uppväxt vegetation och skugga.

De hus som placeras på befintliga bostadsgårdar ska verka för att avgränsa bostadsgårdarna och skapa flera mindre bostadsgårdar. I gestaltungs-förslaget delas friytor intill höghusen in i bostadsgårdar som ska få en mer småskalig prägel. Detta eftersom höghusen lider störst brist på bostadsnära uterum (se bilaga 4) som kan brukas som en förlängning av lägenheterna. I Malmö stads förslag har radhus placerats bredvid höghusen vilket skulle bidra till att ytterligare minska tillgången till det bostadsnära uterummet för de som bor där. Denna placering tillför inte heller några ytterligare värden utan är helt anpassad till den befintliga strukturen. Mitt förslag omstrukturerar och skapar mindre rum vilket kan bidra till ökad småskalighet.

En annan viktig aspekt har varit att verka för att dra ner skalan i området. Storskalighet har lyfts fram i litteraturen som ett problem med miljonprogrammets gestaltning. Därför har mitt förslag, till skillnad från Malmö stads planerade förtätning, inga hus som är

högre än de befintliga. Att främst förtäta med radhus har varit ett koncept för att både dra ner skalan och skapa större variation av bostadsformer. Vertikal förtätning kan lämpa sig i mer centrala delar, där husen inte är särskilt höga, men i miljonprogramsområden som redan anses för storskaliga är inte det rätt väg. Det finns därtill ett behov att koppla samman området med intilliggande områden. Att förtäta vertikalt har därför varit min strategi.

Kritiken mot miljonprogramsområdets landskapsanpassning, storskalighet och brist på koppling till intilliggande områden har väglett mig i processen. Det nya landskapet som växt fram i Almgården har stora värden. Den omgivande naturen är varierad med terräng och nivåskillnader som behöver tas in som en aspekt vid förtätning. Den bostadsnära naturen behöver integreras bättre i området och bli en del av de boendes vardag (Ståhle, 2010). Miljonprogrammets bostadsgårdar präglas i stor utsträckning av rationalitet, underhållsminimering och brist på integrerad lummig grönska. Att upprusta och utveckla utemiljöerna tillför attraktivitet och värdefulla kvaliteter. Malmö stad föreslår i sitt planprogram att borttagen grönska ska ersättas i den intilliggande parken (Malmö, 2020). Men enligt Ståhle (2010) ska grönskan ska vara integrerad i området och lättillgänglig. Mitt gestaltungsförslag syftar till att föra in parken i området och minska barriären till grönskan.

Det finns stora risker att dagens bostadsbyggande kommer uppleva kritik i framtiden, om stadsplanerare stirrar sig blinda på exploateringstal och täthet. Som jag beskriver i texten finns det genomförda förtättningsprojekt i Malmö som i fråga om skala och täthet inte passar in i sin omgivning. Där har ekonomiska aspekter troligtvis fått stor inverkan och det ekologiska och sociala fått stå tillbaka. I centrala lägen är det mer försvarbart att bygga tätt och högt eftersom efterfrågan på centralt belägna bostäder är stort. I perifera lägen som Almgården bör tätheten istället vägas mot rymligheten. Människor som flyttar från innerstaden gör ofta det för att få större yta att röra sig på. Rymligheten blir således en del av attraktiviteten.

I dag präglas mycket nybyggt av stor variation i utformningen. Som exempel kan tas Kv. Spårvägen som jag har med som referensplats i arbetet. Där man byggt hus med olika utformning och våningsantal vilket skapar varierade gaturum. Blandstaden som koncept för att skapa mer livliga städer, med olika funktioner så som handel, service, bostäder och arbetsplatser i samma område tror jag är bra. Men i många nybyggda områden är blandstaden även ett koncept för utformningen vilket jag har svårt att se i ett miljonprogramsområde. I Almgården finns idag två hustyper, höghus och lamellhus. I min gestaltning har jag försökt öka variationen och samtidigt förhålla mig till det befintliga så att det nya och det gamla ska smälta samman. Därför har jag valt att föra in två nya typer av hus, lamellhus intill gatan och radhus. Enligt litteraturen skulle en ökad variation av boendeformer leda till en mer varierad befolkningssammansättning och en möjlighet att stanna kvar och göra bostadskarriär inom området.

Att förtäta intill stora bilvägar för att skapa tryggare och livliga gatumiljöer är positivt. Genom denna typ av förtätning kan barriärer som storskalig infrastruktur innebär motverkas. Vid ombyggnad av vägarna kan även omprioriteringar av trafikslag göras så att fotgängare och cyklister får ökad säkerhet och mobilitet. Detta är ett effektivt sätt att läka staden och öka mängden hållbara transporter. Almgården kommer i och med förtättningsprojekt i Jägersro och Amiralsgatan att få ett nytt läge i staden och bli en genomfart till och från centrum, därför är det viktigt att möjligheten att transportera sig hållbart förbättras.

Långt in i processen tänkte jag mig att exploateringen skulle sträcka sig till Amiralsgatan i norr för att på så sätt stärka kopplingarna till Gula- och Vita Höja och göra om Amiralsgatan till stadsgata. Jag försökte då anpassa den nya bebyggelsen till befintlig terräng och vegetation vilket blev svårt och efter upprepade platsbesök bestämde jag mig för att låta denna del bli park. En park i norra delen har ett större upptagningsområde och skulle därför ha stor potential att bli välanvänd. Det föll sig samtidigt naturligt att förtäta i delar av Ögårdsparken eftersom denna består av stora gräsytor som inte användes vid mina platsbesök. Att förtäta i parken blev dels ett sätt att stärka kopplingen till Rosengård och Malmös centrala delar och även ett sätt att integrera parken i bostadsområdet. Alexander Ståhle (2010) menar att det inte behöver vara fel att förtäta på grönytor eftersom det kan öka tillgängligheten till grönska och minska barriären att ta sig dit och att grönska som är integrerad med bebyggelse ofta används mer än parker som ligger utanför grönområden. För att få ett mer tillförlitligt underlag skulle fler observationer behöva göras under hela året och under dygnets alla timmar. Jag besökte platsen dagtid under vinterhalvåret, vilket kan ha bidragit till min upplevelse av att Ögårdsparken inte är särskilt använd.

Miljonprogrammets bilfria innergårdar är ett värde värt att spara och utveckla. För barn kan även en mindre bilväg vara en stor barriär. Bilfria miljöer är en bristvara i dagens urbana landskap och att förtäta området på ett sätt som kräver utbyggnad av bilvägar bör undvikas. Utemiljöer fria från biltrafik skapar goda förutsättningar för barns mobilitet och möjlighet att röra sig fritt i området och minskar buller och föroreningar på bostadsgården. I mitt gestaltungsförslag har jag försökt lösa förtätningen utan att föra in mer trafik i området. Nuvarande tillgång på parkeringsplatser innebär att det finns en parkering per lägenhet, och mitt förslag genererar ytterligare parkering i garage under de nya lamellhusen. Genom att inte dra in nya vägar kan de nya husen få större bostadsgårdar än i Malmö stads förslag. För att säkerställa att detta går att göra krävs ytterligare analyser och gestaltning i en mer inzoomad skala för att säkerställa att bostäderna blir tillgängliga för alla.

Metoddiskussion

Den övergripande metoden är landskapsarkitektens arbetsmetod. Genom att syntetisera olika aspekter till en helhet syftar metoden till att landa i ett fungerande gestaltningsförslag. I mitt arbete har landskapsarkitektens metod inneburit att jag testat mig fram genom att skissa möjliga förtätningslösningar parallellt med att jag läst texter och gjort platsbesök. Jag har haft handledning på sal, där min handledare gett mig respons på gestaltningen som jag sedan arbetat vidare med.

Att tillämpa denna inlärnade metod, som vi lärt oss under utbildningen, har gett mig färdigheter och mod att våga ta ställning och föreslå en gestaltning som utgår från den kunskap som jag besitter. Precis som Swaffield och Demings (2012) skriver är kunskap inom ett brett fält relevant för designprocessen men det är också viktigt att utöka sin kunskap och ta till sig ny information som är av betydelse för projektet (Swaffield & Demings, 2012). Detta är vad jag försökt göra i mitt examensarbete. Det har varit svårt att hitta litteratur specifikt om förtätning av miljonprogramsområdets bostadsområden, varför jag valt att undersöka förtätning ur ett bredare perspektiv och sätta detta i relation till miljonprogrammets särskilda fysiska utformning. En landskapsarkitekt som arbetar med gestaltning i praktiken använder enligt Swaffield och Demings (2012) kunskap inom ett brett fält såsom konst, humaniora, biologi, fysik och samhällsvetenskap för att nå resultat.. Den fysiska miljön påverkar alla dessa aspekter och bör därför tillämpas på ett pragmatiskt och reflekterande sätt (Swaffield & Demings, 2012). Svårigheterna har varit att sammanställa alla dessa aspekter i form av ett examensarbete. Processdagboken har varit ett försök att vara transparent och visa vilka aspekter jag prioriterat i gestaltningen. Idén med processdagboken kom relativt sent i arbetet. Om jag i ett tidigt stadium bestämt att presentera processen skulle denna kunna bli bättre integrerad och få en tydligare roll i arbetet.

Jadwiga Krupinska (2016) skriver att lära sig “analys genom syntes” innebär att man gör kvalificerade gissningar som efter hand blir säkrare, i takt med att man lär sig genom att göra. Denna process är svår att sätta ord på eftersom jag i gestaltningen använt teoretisk kunskap, kreativitet och egna erfarenheter. Jadwiga Krupinska (2016) beskriver den sistnämnda kunskapen som “den tysta kunskapen” som man får genom att göra och som är erfarenhetsbaserad och praktisk (Krupinska, 2016).

Swaffield & Demings menar att gestaltning som forskningsmetod, utifrån ett akademiskt perspektiv kan ifrågasättas eftersom tillvägagångssättet inte kan vara helt transparent. I och med att gestaltningsprocessen ibland svår att beskriva utgör det en svaghet eftersom resultat av undersökningen blir svåra att jämföra med annan forskning. De menar vidare att reflekterande gestaltning som forskningsmetod kan användas för att undersöka nya möjlighetsutrymmen (Swaffield & Demings, 2012). Mitt examensarbete gör just detta, föreslår ett alternativ. Arbetet hade kunnat stärkas av ett mer konsekvent tillvägagångssätt, där jag på förhand bestämt vilka aspekter som skulle ingå i gestaltningen, men eftersom jag ville tillämpa en metod som jag kommer använda i mitt fortsatta arbetsliv, ville jag

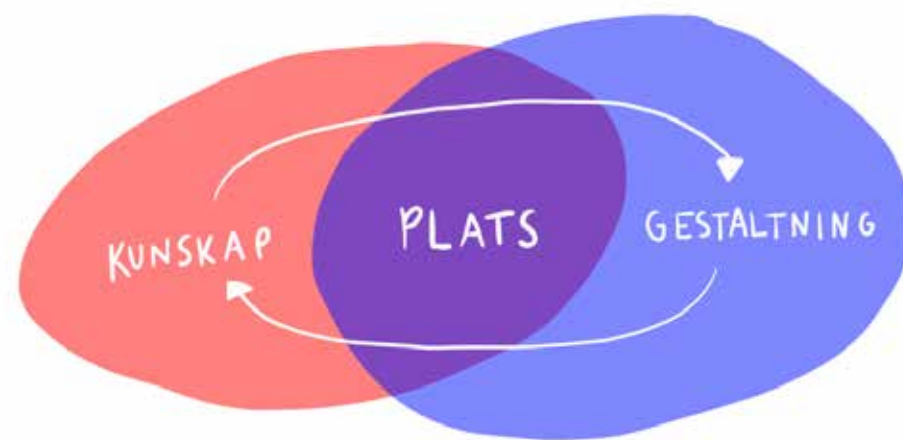
inte begränsa mig. Mitt tillvägagångssätt har varit mer sökande i sin karaktär. Av den anledningen hade gestaltningsarbetet kunnat fortsätta, undersökningen är inte komplett men ett försök att visa en vision för hur Almgårdens rumslighet kan förändras. Resultatet hade dessutom blivit annorlunda om jag haft en beställare som gav respons kontinuerligt.

En svår avvägning har varit att inte fastna i detaljer i gestaltningsarbetet för länge. Att göra ett gestaltningsförslag för förtätningen av ett hela Almgården kräver i realiteten stora insikter i tekniska förutsättningar och skulle därför innebära att en grupp med olika professioner och expertområden samarbetade och hittade kompromisser som både var tekniskt genomförbara och bidrog till hållbar utveckling. I mitt fall har jag ensam och med hjälp av min handledare formulerat en vision för hur området skulle kunna förtätas.

Processreflektion

För mig är gestaltningsprocessen associativ och det är lätt att komma ifrån kärnan när tankarna spinner iväg. Majoriteten av skisserna i processdagboken är sådana jag gjort utan att reflektera. Många hade jag dessutom glömt bort när jag sammanställde allt i arbetets slutskede. Processdagboken blev ett sätt för mig att ta kontroll över projektet. Det var i arbetet att sammanställa allt material till processdagboken som min gestaltning på allvar tog form. Mina tankegångar under hela processen kom tillbaka till mig genom skisserna. Även en enkel linjeteckning kunde ta mig tillbaka till de resonemang och idéer som jag bollat flera månader tidigare. Detta blev en vändpunkt i arbetet och är därför en viktig del. Det var också förstå då som jag förstod Krupinskas (2016) beskrivning av arkitektens arbetsmetod. Skisser är viktiga för att undersöka men också för att konservera tankar och idéer.

Att vara platsspecifik är något som vi under utbildningen fått lära oss är viktigt för att skapa bra landskapsarkitektur. Landskapsarkitektur handlar om en syntes av olika aspekter och att vara platsspecifik är viktigt som ett ramverk för vilka aspekter som behöver ingå i den syntesen. Under arbetets gång har jag besökt Almgården vid ett tiotal tillfällen för att undersöka nya aspekter eller testa idéer. Litteraturundersökningen som behandlat miljonprogrammet och förtätningen i allmänhet har kunnat förankras i mitt specifika projekt vilket underlättat förståelsen. Innan jag påbörjade examensarbetet hade jag uppfattningen att många nybyggda bostadsområden ser likadana ut, oavsett om de ligger i centralt eller i mindre orter, och att vara platsspecifik blev därför en viktig utgångspunkt.

Figur 61. Skiss som visar min process.
Den kunskap jag läst och de gestaltningsidéer jag haft har filtrerats genom platsen.

Slutsats

- Miljonprogrammet byggdes i en tid då modernistiska ideal var rådande och bristen landskapsanpassning och bevarande av befintlig natur har påverkat bostadsområdena negativt.
- För att vara långsiktigt hållbar bör förtätning av befintliga bostadsområden utgå från platsen och vara landskapsanpassad. Förtätning ska främja mobilitet, trygghet och integrerad grönska. Svåråtkomliga aspekter av förtätning som social och ekologisk hållbarhet bör spela lika stor roll som mätbara värden.
- Förtätningen av Almgården ska bidra till ökad variation, småskalighet och förstärka gränser mellan offentlig, privat och gemensamt. Den ska vara landskapsanpassad och ha bostadsnära integrerad grönska. Förtätningen ska minska barriäreffekter såväl inom området som till angränsande områden och utformas så att bilfria utemiljöer kan bibehållas.
- Landskapsarkitektens arbetsmetod kan bidra till att lyfta betydelsen av svåråtkomliga värden. Den kan skapa visioner och målbilder för gestaltningen som helhet och samtidigt se till projektets delar.

Referenser

Tryckta källor

Ahlberger, C. (2001). Den svenska staden: vinnare & förlorare. 1. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.

Alenius, S. (1976). *Bostadens grannskap : råd och anvisningar för planering av bostadsbebyggelse*. Exempelsamling. Stockholm: Statens planverk.

Bellander, G. 2005. *Blandstaden : ett planeringskoncept för en hållbar bebyggelseutveckling?*. Karlskrona: Boverket. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2005/blandstaden.pdf> (Hämtad 2022-01-01)

Berg, P.G., Garnvik, M. & Eriksson T. (2015). *Funktionell täthet – en kritisk studie om förtätning som hållbarhetsstrategi i vanliga svenska urbana stadstyper*. Uppsala: SLU.

Berg, P.G., Hedfors, P., Granvik, M., Eriksson, T. & Eriksson, F. (2017). *Funktionell täthet - nya FOMA-manualen : verktyg för att fortlöpande balansera täthet och rymlighet i svenska städer*. Uppsala: SLU.

Berghauser Pont, M.Y., Perg, P.G., Haupt, P.A. & Heyman, A. (2020). A systematic review of the scientifically demonstrated effects of densification., 2020. IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/588/5/052031>

Blennow, A.-M. & Svedberg, O. (2002). *Europas trädgårdar : från antiken till nutiden*. Lund: Signum.

Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans: en uppgörelse med pedanternas världsherravälde*. Stockholm: Volante

Boverket (2005). *Förnyelse för hållbar utveckling i olika boendemiljöer*. Karlskrona: Boverket

Boverket (2007). *Landskapets upplevelsevärden vilka är de och var finns de?*. Karlskrona: Boverket http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2007/landskapets_upplevelsevarden.pdf

Boverket (2008). *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden*. Karlskrona: Boverket. http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2008/gardsutveckling_i_miljonprogramsomraden.pdf

Boverket (2016) *Rätt tätt : en idéskrift om förtätning av städer och orter* . Karlskrona: Boverket.

Boverket (2019). *Konsten att bygga en stad – svenska stadsplaner genom seklerna* . Karlskrona: Boverket.

Falkemark, G. (2006). *Politik, mobilitet och miljö: om den historiska framväxten av ett ohållbart transportsystem*. Möklinta: Gidlund

Faskunger, J. (2008). *Samhällsplanering för ett aktivt liv: fysisk aktivitet, byggd miljö och folkhälsa*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut. Tillgänglig: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationer/Samhallsplanering-for-ett-aktivt-liv--fysisk-aktivitet-bygd-miljo-och-folkhalsa/>

Fastighetsvärlden (2014). Åbergs dödsbo till salu - värde ca: 2,5 miljarder. *Fastighetsvärlden*, 15 augusti. <https://www.fastighetsvarlden.se/notiser/abergs-dodsbo-till-salu-pris-ca-25-miljarder/>

Gehl, J. (2010). *Cities for people* . Washington D.C: Island Press

Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York: Vintage

Johansson, B. & Lagergren, P. (red.) (2012). *Miljonprogrammet - utveckla eller avveckla?*. Stockholm: Forskningsrådet Formas. Tillgänglig: https://formas.se/download/18.462d60ec167c69393b913bd9/1549956099902/miljonprogrammet_utveckla_eller_avveckla.pdf

Jönsson, J.-O. (2010). *Så förtätar vi Malmö!*. Malmö: Malmö stad

Kaplan, R., Kaplan, S. & Ryan, R. L. (1998). *With people in mind: design and management of everyday nature*. Washington D.C.: Island Press

Kristensson, E. (2003). *Bostadsgården – Vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt* . Lund: Lunds universitet.

Kristensson, E. (2005). *Rymlighetens betydelse för bostadsgården* . Alnarp: Movium, SLU.

Kristensson, E. (2013). Miljonprogrammets rymlighet - ett hotat värde. I: Johansson, B. & Lagergren, P. (red.). *Miljonprogrammet - utveckla eller avveckla*. Stockholm: Forskningsrådet Formas.

Krupinska, J. (2016). *Att skapa det tänkta : en bok för arkitekturintresserade* . Lund: Studentlitteratur.

Le Corbusier (1976). *Vår bostad*. Stockholm: Prisma

Lilja, E. (1999). *Den ifrågasatta förorten : identitet och tillhörighet i moderna förorter*. Stockholm: Byggforskningsrådet.

Maas, J., Verheij, R.A., Vries de, S., Spreeuwenberg, P. & Groenewegen, P.P. (2006). *Green space, urbanity, and health: how strong is the relation?* . Utrecht: NIVEL

Malmö stad (2012). *Stadens rumsliga påverkan på hälsa - Ett diskussionsunderlag framtaget för Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö*. Tillgänglig: <https://docplayer.se/28426819-Stadens-rumsliga-paverkan-pa-halsa.html>

Malmö stad. (2018). *Översiktsplan för Malmö 2018*. Malmö: Malmö stadsbyggnadskontor.

Malmö stad (2020). *PLANBESKRIVNING -Detaljplan för fastigheten Almgården 4 m.fl. i Rosengård i Malmö*. Malmö: Stadsbyggnadskontoret.

Malmö stad (2021). *Planprogram 6051 - Amiralsgatan och station Persborg. Från nu till år 2040*. Malmö: Stadsbyggnadsnämnden.

Malmö stad (2022). *Jägersro*. <https://malmo.se/Stadsutveckling/Stadsutvecklingsomraden/Jagersro.html> [2022-02-28]

Newman, O. (1996). *Creating defensible space*. Washington, DC: U.S. Department of Housing and Urban Development.

Nutsford, D., Pearson, A.L. & Kingham, S. (2013). *An ecological study investigating the association between access to urban green space and mental health*. Christchurch: University of Canterbury.

Oppenheim, F. (2015). "Bostäder byggs på bekostnad av tidigare fasta principer". *Gröna Fakta*, Nr 2. Alnarp: Movium, SLU.

Penalosa, G. & O'Rourke, A. (2015) The 8 80 city – stad med plats för alla . *Tidskriften STAD* Nr 11. <https://www.movium.slu.se/tidskriften-stad?article=8-80-citystad-med-plats-alla&page=8&texttyp=Tidskriften-Stad>

Qviström, M. & Pries, J. (2020) Välfärdens landskap i förtätningens tidevarv. *Tidningen Utemiljö* Nr 5.

Rådberg, J. & Friberg, A. (1996). *Svenska stadstyper: historik, exempel, klassificering*. Stockholm: KTH

Rådberg, J. (1997). *Drömmen om atlantångaren: utopier & myter i 1900-talets stadsbyggande*. Stockholm: Atlantis

Samuelsson, N. (red.) (2004). *Förändra varsamt: vägledning vid ombyggnader av rekordårens bebyggelse*. Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/10066>

Stähle, A. (2016). *Alla behöver närhet : så blir framtidens städer* . Årsta: Dokument Press.

Stähle, A. (2010). *More green space in a denser city - Critical relations between user experience and urban form*. Tillgänglig: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-89396>

Svedberg, O. (1996). *Planerarnas århundrade: Europas arkitektur 1900-talet*. Stockholm: Arkitektur

Swaffield, S. & Deming, M.E. (2011). Research strategies in landscape architecture: mapping the terrain. *Journal of landscape architecture (Wageningen, Netherlands)*, 6 (1), 34–45. <https://doi.org/10.1080/18626033.2011.9723445>

Sydsvenskan (2021). Vi vill att förtätningen av Lorensbrog och Bellevuegården stoppas. *Sydsvenskan*, 4 oktober. <https://www.sydsvenskan.se/2021-10-04/vi-vill-att-fortatningen-av-lorensborg-och-bellevuegarden-stoppas>

Söderqvist, L. (2008). *Att gestalta välfärd : från idé till byggd miljö* . Stockholm: Formas.

Tykesson, L. & Ingemark, A. (red.) (2002). *Bostadsmiljöer i Malmö: inventering - D.2 1955-1965*. Malmö: Malmö kulturmiljö. Tillgänglig: http://malmo.se/download/18.76105f1c125780a6228800015364/1491300203725/del2_low.pdf

UN Habitat (2015). *A new strategy of sustainable neighborhood planning : Five Principles* . Tillgänglig: https://unhabitat.org/sites/default/files/documents/2019-05/five_principles_of_sustainable_neighborhood_planning.pdf

Vidén, S. (2013). Rekordårens bostäder – en viktig resurs för hållbar utveckling. I: Johansson, B. & Lagergren, P. (red.). *Miljonprogrammet - utveckla eller avveckla*. Stockholm: Forskningsrådet Formas.

Westford, P. (1999). *Bebyggelseförtätning som miljöstrategi* . Stockholm: KFB.

Wingren, C. (2015). *Urbana nyanser av grönt: om grönskans roll i en förtätad klimatsmart stad*. Alnarp: Movium

Otryckta källor

Berg, P. G. (2020). #9 Den hållbara staden med Per G Berg. [Video] Landskapslaget, 28 maj 2020.
Tillgänglig: <https://www.youtube.com/watch?v=p2eSjTTf0ME> [2021-12-10]

Boverket (2021). *Vad kan man göra på tomter?* . PBL Kunskapsbanken.
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/ekosystemtjanster/plats-er/tomter/starka-stodja-eller-skydda-ekosystemtjanster-pa-tomter/> [2022-02-18]

SVT Nyheter (2022). *Fem år med pandemi – så ser Sverige ut 2025*. [TV-inslag]
Sveriges television, SVT Nyheter 2 januari 2022. <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/fem-ar-med-pandemi-sa-ser-sverige-ut-2025> [2022-01-03]

Figurförteckning

Om inte annat anges är skisser, illustrationer , kollage och fotografier skapade av textförfattaren. Som underlag för planer har Karta © Malmö Stadsbyggnadskontor (2012) använts. Fotografier tagna av annan än textförfattaren har använts med tillstånd från upphovsman.

Figur 2. Swaffield, S. & Deming, M.E. (2011). Research strategies in landscape architecture: mapping the terrain. *Journal of landscape architecture* (Wageningen, Netherlands), 6 (1), 34–45.
<https://doi.org/10.1080/18626033.2011.9723445>

Figur 6. Le Corbusier (1976). *Vår bostad* . Stockholm: Prisma

Figur 7. Le Corbusier (1976). *Vår bostad* . Stockholm: Prisma

Figur 11-13. Jonasson, A. (2022). *Onkel Toms Hütte 1-3*. [fotografi].

Figur 16. Jonasson, A. (2022). *Hus på Ystadsgatan*. [fotografi].

Figur 41. Highshot (2018). *Flygfoto över Almgården*. [fotografi].

Bilagor

Bilaga 1 - Serial Vision i Almgården

Bilaga 2 - Almgården idag

Bilaga 3 - Malmö stads förtätningsplan

Malmö stads illustrationsplan för planområdet. Planområdet markerat med orangestreckad linje. Planerad ny bebyggelse visas i mörkgrått. Ljusgråa hus är befintliga. (BoKlok och FOJAB) (Malmö stad, 2020)

Bilaga 4 - Bostadsgårdens funktioner

I sin avhandling beskriver Kristensson (2005) fyra olika roller som en bostadsgård bör fylla, och menar att ju fler av dessa en bostadsgård tillgodoser, desto mer mångfunktionellt användbar är det. Dessa fyra roller är att den bostadsnära utemiljön ska erbjuda rekreation för den enskilde, vara barnens viktigaste lekmiljö, erbjuda uppskattade mötesplatser för att träffa sina grannar och vara en plats för sinnesupplevelser och naturkontakt. När utrymmet krymper minskar också möjligheten att tillgodose alla rollerna (Kristensson, 2005)

Gården som bostadsnära uterum

Bostadsgården ska erbjuda möjlighet till utomhusliv, likt den som upplevs i trädgården för de som bor i villa. Det ska vara en plats för rekreation, dit vardagslivet kan flytta ut under sommarhalvåret. Denna del av bostadsgården bör ligga nära bostaden och vara en skyddad och ombonad plats. Eftersom människor har olika behov när det kommer till rekreation, behövs platser med olika sorters aktiviteter på gården. Det behövs också ytor för att inte närheten mellan grannar ska upplevas påträngande.

Gården som lekmiljö

Barnfamiljer nyttjar bostadsgårdar i större utsträckning än andra och är en viktig del av bostaden för familjer med yngre barn. Utrymme för lek är en förutsättning för att garantera att lekmiljöerna blir bra men endast utrymme räcker inte. Det bör finnas lekmiljöer för barn i olika åldrar som är utfomade på ett intresseväckande sätt. Barns lek tar plats och ett för begränsat utrymme kan leda till konflikter mellan grannar. Äldre barn kräver större utrymme och deras lek kan störa de mindres. Barns lek kan uppfattas störande för grannar om gårdarna är för små och för hårdgjorda, vegetation och gräsytor minskar buller.

Gården som mötesplats

Närhet ökar möjligheten för människor att mötas, vilket medför att rymliga gårdar kan ha sämre förutsättningar som mötesplats. Det är också så att om rymligare gårdar inbjuder fler att ta del av gården så är chansen för längre möten, där grannar lär känna varandra större än om det bara är en plats man springer på varandra på vägen någon annanstans. En användbar gård ökar chansen för möten eftersom att fler kan nyttja den samtidigt.

Gården som utsikt

Lummig grönska och uppväxt vegetation är uppskattade utsiktspunkter och att se grönska från sitt fönster har hälsofrämjande effekter. I detta avseende handlar det mycket om gestaltning och inte så mycket om rymlighet, även om större gårdar kan erbjuda en mer varierad utsikt. Livet på gården är också av stor vikt för utsikten,

(Kristensson, 2007)

Bilaga 5 - Stråk och vägar

Egen analys av stråk, stigar och vägar i Almgården.